

ESTUDIS

FULLS/65

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, octubre 1999

FULLS/65

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, octubre 1999

TAULA

Portada: Emblema de la campanya «Mataró restaura Santa Maria»

Edita: **MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA**
Centre d'Estudis Locals de Mataró.
Director: Manuel Salicrú i Puig.
Beata Maria, 3
Tel. 93 790 15 28 (Parròquia de Santa Maria)
Composició i impressió:
Copisteria Castellà. c/ Pujol, 40 - 08301 MATARÓ
Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN* 0212-9248

Amb la col·laboració del

Patronat Municipal de Cultura
MATARÓ

EDITORIAL

MATARÓ RESTAURA SANTA MARIA

Als *Fulls/59*, en l'avinentesa de la inauguració de la façana de la basílica rehabilitada, indicàvem que, amb motiu de la commemoració del mil·lenari del primer document conegut en què és esmentada (25 de març del 1008), la parròquia de Santa Maria es proposava de començar el procés de restauració integral de la basílica, de manera que l'any 2008 fos enllestida la restauració.

El passat 27 de juliol, dia de les Santes, Festa Major de Mataró, durant la celebració eucarística pròpia de la diada, en la qual tradicionalment s'interpreta la *Missa de Glòria* de Mn. Manuel Blanch, Mn. Joan Barat, rector de Santa Maria, va fer públic l'inici de la campanya de restauració i va demanar la col·laboració de la ciutat.

A la vegada es va lliurar a tots els assistents a l'ofici la publicació «Mataró restaura Santa Maria», que incorpora diversos treballs sobre els antecedents i la història del conjunt de la basílica i que també inclou l'explicació dels criteris a seguir durant la restauració, proposats pels professionals encarregats del projecte de les obres.

El Museu Arxiu de Santa Maria, Centre d'Estudis Locals de Mataró, vinculat fundacionalment a la parròquia de Santa Maria, dóna tot el seu suport a la campanya de restauració.

HOMENATGE A JOSEP RENIU I CALVET

Durant el mes de març passat van tenir lloc a la nostra ciutat uns actes d'homenatge al senyor Josep Reniu i Calvet. Josep Reniu ha estat rapsode, actor, promotor teatral i dinamitzador cultural al llarg de la seva vida.

La proposta d'homenatge va sortir d'una comissió, integrada per representants de la Unió Excursionista de Catalunya (UEC), Centre Atlètic Laietània, Òmnium Cultural i, a títol individual, per Josep Puig i Pla i Francesc Rodon, a la qual es van sumar Carles Maicas i Josep Fradera. La comissió s'adreçà al Patronat Municipal de Cultura, que s'hi va adherir i es va implicar en els actes. Va tenir lloc un acte institucional el dijous 18 de març, vigília de Sant Josep, a dos quarts de vuit del vespre, a Can Palauet.

L'acte, presidit per la senyora Carmina Benito, regidora de Cultura de l'Ajuntament de Mataró, comptà amb les intervencions de Jordi Coca, escriptor i estudiós del teatre, i de Josep Puig i Pla, amic i biògraf de l'homenatjat. Es van llegir les adhesions de l'alcalde de Mataró, de l'Institut del Teatre, de la Diputació de Barcelona, de l'Orfeó de Sants, de l'Associació Amics de la Ciutat de Mataró, de la Secció Local d'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) i de molts amics, companys i escriptors.

Va assistir a l'acte el senyor Heribert Barrera, ex-president del Parlament de Catalunya i d'ERC, representants pràcticament de tots els grups municipals de l'Ajuntament de Mataró, el diputat Ramon Camp i l'ex-director general de Comerç Pere Carbonell. La sala i els annexos van mal encabir més de dues-centes persones. Posteriorment, l'homenatjat va rebre l'adhesió del conseller de Cultura, Joan M. Pujals i dels ajuntaments de Dosrius i de Sant Vicenç de Montalt.

Josep Reniu va néixer l'any 1914 i ja als anys trenta va entrar a fer teatre en els grups mataronins de la Unió de Cooperatives, Ideal Art (la companyia de T. Ribas i Julià), l'Ateneu Popular i la Societat Iris. Durant la Guerra Civil, destinat al front d'Aragó, formà part dels *Elencs de Guerra* –promoguts per la Conselleria de Cultura de la Generalitat, que comanava Ventura Gassol– i participà en l'activitat teatral amb Elisard Sala i el pintor Antoni Clavé, entre d'altres.

Després de la guerra fa teatre, com a actor i diverses vegades com a director, en diferents companyies: Casal Mutualista –que reprenia la tasca de l'antic Iris–, Educación y Descanso, Antics Alumnes de l'Escola Pia, fins a arribar al grup de les Aules Sènior als anys vuitanta. A Barcelona es vincula a l'ADB (Agrupació Dramàtica de Barcelona) i representa obres dirigides per Ricard Salvat i Luis Orduna entre d'altres, sovint a partir de col·laboracions amb Esteve Albert. Representa obres en escenaris com el Palau de la Música, l'Institut Francès, el Capsa i es vincula també en la vida cultural de la capital fent recitals, assistint a actes literaris i participant en diversos esdeveniments.

Pren part activa en els fogars culturals mataronins i assisteix a les tertúlies de l'època, *La Tertulia del dijous*, *El Gremi de les Belles Arts*, *El Canelobre* i el Grup COR (Cavallers de l'Ordre del Retrobament), aquest darrer a l'entorn de l'escolapi P. Joan Roig. Col·labora en la represa de l'Orfeó Mataroní encapçalada pel músic Joan Tutó i és un temps delegat de cultura de la UEC.

El 1964 comença la col·laboració en els films amateurs realitzats per Enric Fité i inspirats en gran part per Josep Punsola, amb els quals guanya premis en els festivals internacionals per *Porta Closa* i *Alter Ego*. El 1950 és nomenat director artístic de Ràdio Maresma; de 1958 a 1962 va ser director de l'Escola de Teatre de l'Orfeó de Sants.

Identificat de sempre amb l'ideari d'ERC, va ser un dels reorganitzadors del partit a Mataró després del franquisme; en va ser el primer president i cap de llista a les eleccions municipals de 1979.

Reniu ha escrit molta poesia –el primer recull publicat amb el títol *Nadales* veié la llum el Nadal de 1998– i articles sobre teatre, activitats culturals i vivències personals. En destaquen els seus escrits de records de l'època de guerra i la

primera postguerra, com els que va presentar al col·loqui en commemoració del cinquantenari de la Guerra Civil el 1986, organitzat pel Grup d'Historiadors Jaume Comte (publicat a la revista *Civitas Fracta* l'any següent) i a la *Sessió d'Estudis Mataronins* l'any passat.

A primers d'enguany es presentà la seva obra *Esteve Albert i Corp. Esbós biogràfic* (editada per l'Ajuntament de Dosrius), que historia, al costat de la trajectòria del personatge biografiat, molta de l'activitat cultural catalanista de la postguerra a Mataró i a altres indrets del país. Pòstumament s'ha publicat el llibret *Josep Punsola, poeta*, amb motiu del cinquantenari de la mort d'aquest escriptor. Un exemplar de cadascuna d'aquestes obres han estat lliurats al Museu-Arxiu de Santa Maria.

Al final de l'acte celebrat a Can Palauet, es va inaugurar una exposició al Foment Mataroní. La mostra, amb el títol *Josep Reniu: el teatre, la poesia, la vida*, aplegà en diferents vitrines i plafons, programes de teatre, cartes rebudes, dedicatòries d'escriptors, moltes fotografies i altres records personals. Va estar oberta fins al 31 de març.

Vençut per la malaltia que el perseguia els darrers anys, va morir a Mataró el dia 22 de maig.

J. Puig P.

MATARONINS DEL SEGLE XX A LA *GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA*

En el transcurs de l'acte d'homenatge al senyor Josep Reniu i Calvet, es va donar a conèixer la inclusió del seu nom a la *Gran Enciclopèdia Catalana*. Fonts de l'editora havien comunicat l'entrada d'un article dedicat a ell a la propera reimpressió i la presència ja a la *Hiperenciclopèdia*, el servei a través d'Internet consultable per a abonats.

Reniu hi figurarà al costat d'altres mataronins, de naixement o de residència, destacats en diferents activitats professionals i artístiques. Relacionem aquí els nascuts al segle xx que, tret d'algun error de recerca o omissió involuntària, són els següents. Cal precisar que aquests noms són els que hi ha a la *Hiperenciclopèdia*, les entrades de la qual no són totes, o no són encara, a les edicions en paper, ja siguin aquestes reimpressions o suplements.

Nascuts a Mataró

Jordi Bonareu i Bussot, jugador de bàsquet
Antoni Comas i Pujol, crític i historiador de la literatura catalana, catedràtic d'universitat
Lluís Josep Comerón i Martín, guionista i director cinematogràfic
Manuel Cusachs i Xivillé, escultor
Lluís Ferrer i Clariana, historiador
Enric Fité i Sala, cineasta amateur
Lluís Flaquer i Vilardebò, sociòleg
Francesc Fontanals i Mateu, dibuixant, pintor, escenògraf i decorador (el seu germà Manuel, nascut al segle XIX, també hi figura)
Josep Maria Fradera i Barceló, historiador
Julià Gual i Masoller, escriptor, periodista i activista cultural
Ramon Gual i Casals (fill de l'anterior), activista cultural a la Catalunya del Nord
Eduard Giménez i Gracia, tenor líric
Montserrat Julió i Nonell, actriu
Joaquim Llovet i Verdura, historiador
Nèstor Luján i Fernàndez, periodista i escriptor
Joan Majó i Cruzate, polític i empresari
Manuel Mascarell i Calvet, anarcosindicalista
Pere Monserrat i Recoder, botànic i ecòleg
Peret (Pere Calaf Pubill), cantant
Josep Punsola i Vallespí, poeta
Jesús Quadrada i Calvó, escriptor
Marià Ribas i Bertran, arqueòleg i historiador

Nascuts fora de Mataró

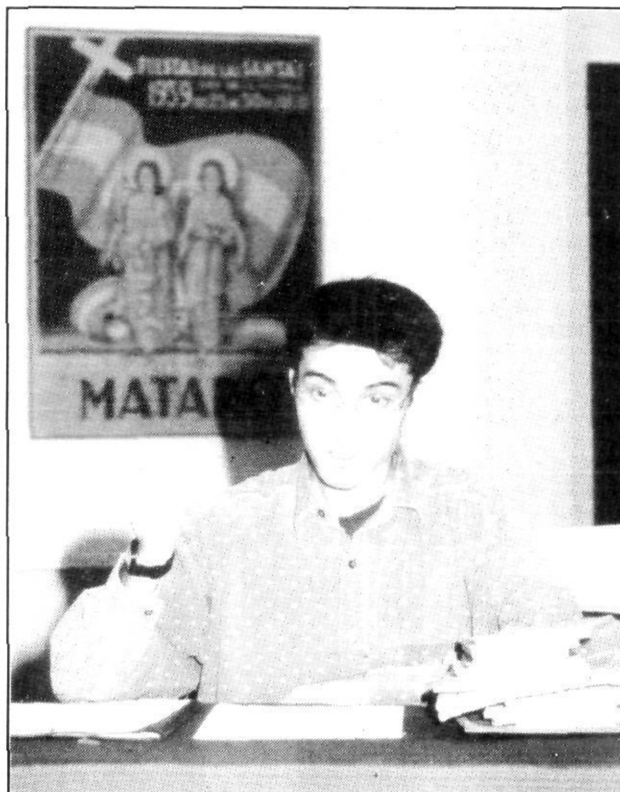
Esteve Albert i Corp, escriptor i activista cultural
Eduard Alcoy i Lázaro (entrat *Alcoi* a la primera edició), pintor
Joaquim Casas i Busquets, escriptor
Ferran Martínez i Soques, músic escolapi
Alfred Opisso i Cardona, pintor i dibuixant
Josep Maria Rovira i Brull, pintor
Lluís Terricabres i Molera (*Terri*), artista i promotor cultural

J. Puig i Pla

DIA INTERNACIONAL DEL MUSEU 1999

El dimarts dia 18 de maig, Dia Internacional del Museu, l'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria commemorà l'efemèride amb la conferència *Els llibres editats durant la Guerra Civil a la biblioteca del Museu Arxiu*, pronunciada per Jordi Malé i Pegueroles, filòleg, membre de l'Equip del Museu Arxiu, en el marc de l'exposició *Llibres, opuscles, fulls i cartells de la Biblioteca del Museu Arxiu (1930-1940)*, inaugurada el dissabte, dia 15 de maig.

El lema «el plaer de descobrir» proposat per l'ICOM (Consell Internacional de Museus de la UNESCO) encaixava perfectament amb el discurs de Jordi Malé, que de manera paulatina ensenyava, documentava i situava en cada moment els exemplars de les diferents edicions fetes en temps de guerra, que la biblioteca del Museu Arxiu conserva –alguns, fins i tot, exemplars gairebé únics– extrets d'entre els que eren exposats.

Jordi Malé i Pegueroles en el seu parlament. Dia Internacional del Museu 1999. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

LECTURA DE LA TESI *EL PENSAMENT LITERARI DE CARLES RIBA. ELS ANYS DEL POSTSIMBOLISME (1920-1939)*

El passat dia 2 de juliol, a la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona, Jordi Malé i Pegueroles, membre de l'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria, llegí la seva tesi doctoral, qualificada «cum laude» pel tribunal.

JORNADES D'HISTÒRIA I ARQUEOLOGIA MEDIEVAL DEL MARESME

Entre els dies 13 i 20 d'aquest mes d'octubre el Grup d'Història del Casal, de Mataró, organitza les *Jornades d'Història i Arqueologia Medieval del Maresme.*

Són previstes diverses ponències sobre castells catalans i visites als castells de Burriac i de Mataplana al Ripollès. A més, poden presentar-se comunicacions que seran llegides en una sessió, en la qual es plantejarà també col·loqui i debat; posteriorment les comunicacions presentades s'editaran en un volum, a publicar durant el proper any 2000.

RESTAURACIÓ DEL PAVIMENT DE MOSAIC DE LA CAPELLA DEL SAGRAMENT

El grup de treball dirigit per Josep Garrido i Salazar, i format per Enric García de Paco, Alfons Palau i Jaume Turà i Dalmau ha acabat les tasques de restauració del mosaic del paviment de la capella del Sagrament de Santa Maria.

La restauració permet d'apreciar novament, amb tota la seva esplendidesa, el mosaic construït l'any 1903.

En l'apartat DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA publiquem diversos detalls del mosaic.

NOTÍCIA DE DONATIUS RECENTS

Cal fer constar les continuades aportacions de llibres i documentació fetes pels Srs. Francesc Costa, Miquel Esquerra i Tuñí i Jordi Ferrer i Padrós.

La família Cruz Monserrat ha fet donació al Museu Arxiu de la documentació conservada pel Sr. Pere Monserrat Bascu, que inclou una part del fons de la «Delegación de Ex-Cautivos», amb informació sobre fets de la guerra civil. Per conveni, aquesta documentació serà reservada fins a l'any 2010.

Algunes dades sobre la relació dels jutges d'Arborea amb el castell de Mataró són presentades, tot seguit, per Caterina Cuboni, de l'Arxiu de Tradicions de l'Alguer.

MATARÓ I LA PRESÈNCIA DELS JUTGES D'ARBOREA A CATALUNYA (s. XIV)

Els reis d'Aragó i els jutges d'Arborea (o sigui, els *reis* de l'últim dels quatre «judicats» en què es dividí Sardenya a partir del segle x) foren aliats durant la campanya catalano-aragonesa de conquesta de l'illa, començada el 1323. Hugó II d'Arborea va casar sis dels seus set fills amb representants de la noblesa catalana i, durant l'estada a Catalunya de Marià i Joan, fills seus, Alfons el Benigne va voler-los trobar un bon alou als territoris de la Corona. El rei informà el jutge que Arnau Roger II, comte de Pallars, tenia intenció de vendre Cervelló i va facilitar-li la compra d'alguns dels castells d'aquella baronia.[1]

El 13 de maig de 1334, Hugó, a través del seu home de confiança, Guiu de Sors, va comprar Molins de Rei i les seves pertinences per cent deu mil sous de Barcelona. Però les adquisicions d'Hugó no van limitar-se a aquesta vila, ja que al seu testament, redactat l'abril de 1335, trobem la baronia de Cervelló entre les seves deixes. Aquesta qüestió tornarà a aparèixer en un document de 1336, en el qual Pere el Cerimoniós respondrà a Pere III d'Arborea, successor del difunt Hugó, que farà justícia sobre la seva queixa relativa al fet que el pare, que havia pagat la baronia de Cervelló, no havia pogut entrar en possessió efectiva[2]. Però mai més no tornarem a trobar referències d'aquest tema. És molt probable també la compra, vora el 1335, del castell de Gelida per part dels jutges arboresos; trobem el castell citat al llarg de les negociacions relatives a la venda de la baronia de Cervelló.

El nou jutge d'Arborea, Marià IV, va comprar com a lliure alou, el 14 de desembre de 1345, al noble Acard de Talarn, el castell de Mataró, amb la seva vila i terrenys a Llavaneres, Vilassar, Argentona i Cabrera, pel preu de mil lliures de Barcelona.

Les possessions catalanes dels jutges van patir molts sotracs com a conseqüència de la guerra entre Arborea i la Corona d'Aragó. Marià, efectivament, va arribar a empresonar el seu germà Joan perquè aquest, ajudat per Pere el Cerimoniós, havia creat a l'illa un potent feu i representava una amenaça per al judicat. Precedentment, Joan havia contret amb Nicolau, un altre dels fills d'Hugó, un deute que no podia satisfer perquè Marià havia pres possessió dels seus béns. El rei Pere va intervenir el 1353, tot ordenant que fos Marià qui satisfés el deute de Joan; en cas que no ho fes, li serien confiscats els béns que tenia a Catalunya.[3]

La confiscació va produir-se, al capdavall, el 26 de desembre de 1353, ja que el jutge havia mostrat obertament una actitud hostil envers la Corona d'Aragó. Pere el Cerimoniós va fer donació

dels castells de Mataró i Gelida a la reina Elionor, la qual va vendre el primer, com a lliure alou, a Felip de Castro, i el segon a Joana de Peralta, muller de Mateu de Montcada, i filla de Ramon de Peralta, per quatre-cents cinquanta mil sous de Barcelona.

Les negociacions de pau entre la Corona i Arborea van començar durant el setge de l'Alguer, el novembre de 1354, i va parlar-se de la restitució de les possessions catalanes al jutge d'Arborea. El novè punt dels capítols de pau, concretament, es referia a Gelida i Mataró en els termes següents:

> «En nom de Déu, capítols tractats e ordenats per don Pedro e en Bernat de Cabrera entre lo senyor rey e lo jutge d'Arborea.
> IX. Que.l senyor (rey) reta al jutge o a son procurador los lochs que.l jutge ha en Catalunya, és a saber Matheró e Gil·lida; que Molí del Reiy liure a les monges de Oristany, si pres o ocupat lo ha. Los lochs li reta desembargats e sens contrast ab totes les rendes que.l senyor rey ne ha reebudes».[4]

Els capítols de pau van ser ratificats al tractat de Sanluri, el juliol de 1355. Segons certes clàusules, el rei es comprometia a satisfer al jutge també les rendes dels castells obtingudes a partir del moment de la confiscació. Tot seguit, el rei Pere va escriure el seu conseller, Pere de Sant Climent, tot ordenant-li que s'adrecés al castell de Gelida amb el procurador del jutge, Guillem Morey, per tal d'indemnitzar els hereus de la noble Joana, que mentrestant havia mort, i deslliurar els habitants de la zona de l'antiga obediència.

La restitució de Gelida va produir-se sense dificultats, mentre que per al castell de Mataró van sorgir problemes amb Felip de Castro, perquè al rei li mancaven cent mil sous de Barcelona per a indemnitzar-lo. El Cerimoniós va escriure als jurats de València per demanar-los que anticipessin cent mil sous del deute de vuit mil lliures que havien contret amb el seu tresorer per l'armament d'algunes galeres que havien de ser enviades a Sardenya[5]. Un document del juny de 1356 demostra que les divergències amb Felip de Castro havien estat ja solucionades abans d'aquella data i que s'havia dut a terme la restitució dels castells de Mataró i Gelida.

Dos documents d'aquest mateix any, deguts a Pere Martí, notari públic de Mataró, ens informen sobre una disputa sorgida entre el veguer de Barcelona i del Vallès i Guillem Morey, procurador del jutge, per problemes de jurisdicció sobre el castell. El 17 de novembre de 1356 Pere Martí, a la presència de Bernat de Móra, ciutadà de Barcelona, de Bernat de Bonet, castlà de Mataró, i de Bernat Sureda, prevere de l'església de Santa Maria de Mataró, va fer públic un acte presentat pel substitut del procurador Morey a nom del jutge. S'hi denunciava el fet que Galceran de Cartellà, veguer de Barcelona i del Vallès, havia obert un expedient per un assassinat esdevingut en aquell lloc. A l'acte es demanava que Galceran reconegués al jutge d'Arborea el dret d'administrar justícia, tal com li corresponia segons l'acte de venda del castell als seus antics propietaris. Aquest acte de venda, firmat per Pere Vilar, notari de Barcelona, el 29 d'octubre de 1301, concedia als compradors del castell, efectivament, l'exercici de l'alta i la baixa jurisdicció.

Un altre acte del mateix 1356 acusava Galceran d'haver provat d'exercir la seva jurisdicció damunt del territori de Mataró. Galceran es defensà de les dues acusacions, al primer cas assegurant que comptava amb el permís del jutge, i al segon al·legant que, al jutge, no li corresponia tota la jurisdicció que pretenia perquè, al cap i a la fi, el territori es trobava sota la jurisdicció del veguer de Barcelona i del Vallès.[6]

Els capítols de pau de 1355 relatius als castells de Mataró i de Gelida preveien també la restitució al jutge de totes les rendes obtingudes a partir de la confiscació, però l'abril de 1357 el rei encara no havia satisfet tot el que havia estat acordat. Marià, el 4 de març de 1360, va fer donació a la seva muller Timbureta de Rocabertí del castell de Mataró i de totes les terres que havia comprat a Acard de Talarn. Al capdavall, el 22 de gener de 1366 l'executor testamentari de Timbureta va vendre per cinquanta-sis mil sous el castell de Mataró a Pere de Màrgens per tal de definir certes clàusules del testament de la jutgessa.

Tot i que la primera redacció dels capítols de pau de l'any 1354 fou molt avantatjosa per als jutges, les seves condicions van permetre Pere el Cerimoniós de prendre possessió de l'Alguer. Amb una provisió experimentada a Maó en temps dels sarraïns, el 1286, i a Càller, el 1326, el rei va decidir de fer fora de la ciutat totes les famílies que hi residien per tal de repoblar-la amb catalans. Des d'aleshores els habitants de l'Alguer cultiven amb orgull aquest origen i mantenen vius els lligams amb l'antiga pàtria.

Caterina Cuboni
Arxiu de Tradicions de l'Alguer
(Traducció: J. Armangué i Herrero)

El castell de Mataró, dalt del turó d'Onofre Arnau, tal com és grafiat en una patent de sanitat de l'any 1756. Museu de Mataró.

NOTES.

1.- Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 516, folis 146-147.

2.- ACA, Cancelleria, reg. 517, foli 204r.

3.- ACA, Cancelleria, reg. 1.023, folis 13-22.

4.- «Capítols qui foren fets e firmats entre lo senyor rey d'una part e Mariano jutge d'Arborea de l'altra a tractament de don Pedro de Exéricha en lo setge de l'Alguer. A XIII dies de novembre de l'any MCCCLIIII». ACA, Reial Audiència, *Procesos contra los Arborea*, vol. I, folis 24-31. Vegeu l'edició completa d'aquests capítols de pau a M. LUISA D'ARIENZO, «La pace di Alghero stipulata tra l'Aragona e l'Arborea nel 1354», *Medioevo. Età moderna. Saggi in onore del prof. Alberto Boscolo* (Cagliari 1972), pp. 119-147.

5.- ACA, Cancelleria, regs. 1.028-1.030.

6.- Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, notari Pere Martí, manuals 25 d'abril de 1356 i 6 de març de 1358.

BIBLIOGRAFIA.

D'ARIENZO, M. Luisa, «I possessi catalani dei giudici d'Arborea», *Studi Sardi*, XXI (1971).

D'ARIENZO, M. Luisa, «La pace di Alghero stipulata tra l'Aragona e l'Arborea nel 1354», *Medioevo. Età moderna. Saggi in onore del prof. Alberto Boscolo* (Cagliari 1972), pp. 119-147.

CUADRADA i MAJÓ, Coral, «Els senyors feudals de Mataró (segles XI-XIV)», *III Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 1987).

CUADRADA, Coral, *El Maresme Medieval: Les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar (hàbitat, economia i societat, segles X-XIV)* (Mataró 1988).

MIRET i SANS, J. *Los vescomtes de Bas en la illa de Sardenya* (Barcelona 1901).

Un nou treball de Joan Auladell i Serrabogunyà documenta l'existència de dos crucifixs amb reliquiari, possiblement d'època romànica, al monestir de Sant Cugat del Vallès.

En un d'ells consta expressament la presència de relíquies de les santes Juliana i Semproniana, patrones de Mataró.

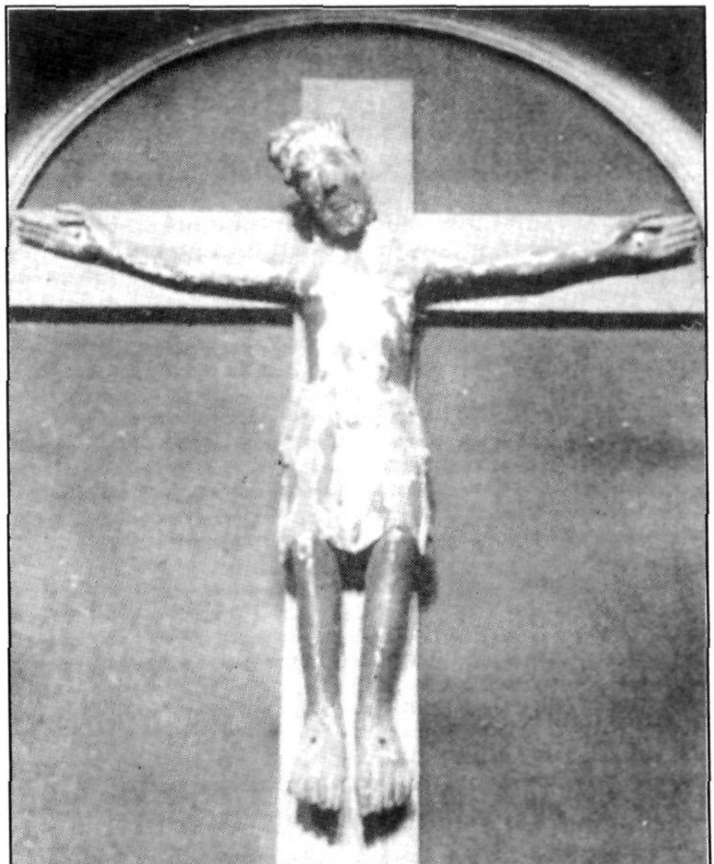
CRUCIFIXOS AMB RELÍQUIES EN EL MONESTIR DE SANT CUGAT

El seguiment del valuosíssim fons documental dels benedictins de Sant Cugat del Vallès servat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, ens acaba de proporcionar determinades i suggerents notícies, rigorosament inèdites, mereixedores d'ésser conegudes pels estudiosos.

Per elles sabem que, a part de la imatge de la Mare de Déu (s. XIII) de l'altar de Santa Maria –identificada per nosaltres el 1954 i popularitzada arran de la troballa del reconditori en la restauració efectuada el 1989– la comunitat vallesana conservava, a més a més, dues imatges del Sant Crist, segurament d'època romànica, també dotades, com aquella, de relíquies i pergamins autenticadors. Novament ens apareixen relíquies de les Santes patrones de Mataró.

Ho varen descobrir a començaments del segle passat, incidentalment, els mateixos monjos. El *Llibre de les Actes Capitulars* de l'any 1807 registra amb cert detall les circumstàncies i el resultat de les troballes.

L'acta del dia 17 de gener inclou la «relació de lo que se troba en una imatge de un S. Christo».

Crucifix de Sant Cugat (s. XIII). Foto R. Bastardes (1966).

El monjo Dom Faust Prat, administrador del Forn i de la Pia Almoina, féu present als membres de la comunitat que «volent enterrar una imatge

de un S. Cristo que estaba antes en la casa del costat de Capítol dita de D. Francisco Rovira», l'habitació del qual sabem que ocupava part del refetor (1747), «havia reparat que tenia a l'esquena un fardet» i que «entre ell se descubria un pergamí». Examinat el contingut per quatre monjos, resultà que «eran relíquias de Sant Sever, de St. Cugat, de las Santas Juliana y Semproniana, una gleba de Sanch y un Lignum Crucis». Es disposà que, interinament, les relíquies es guardessin «tras lo Altar Major» i «fer traduhir los pergamins». El pergamí original i una còpia van trametre's a l'abat, absent, «perquè com a Ordinari se servís donar las disposicions més oportunas y conducents al culto que se havia de donar a las relíquias».

Es féu relació escrita de la invenció, el capiscol Oliveras redactà una minuta relativa a les relíquies, i l'abat comunicà la seva complaença i decisió de dictar el decret de culte. El dia 1 de febrer, en presència del notari Miquel Cabanyeras i de dos testimonis, les relíquies foren col·locades «en lo Armari que està tras lo Altar Major», on també havia de guardar-se, «si hi ha lloc, la creu i imatge del St. Christo, o en un altre lloch decent».

Pocs mesos després, el dia 7 d'abril, el vicari general, esperonat per aquella feliç troballa, informava d'«haver reparat que un S. Christo que està en la Pabordia de Palau tenia com una tapa en las espatllas» i sospitava que «dins aquella tapa si guardin algunas reliquias». Ell i tres monjos més foren comissionats per a reconèixer «lo que se inclou dins de aquella tapa». En presència de Francesc Feliu, fuster del monestir, «havian tret la tapa y trobat dins lo hueco com una ampolleta de plom dins la que estaban las relíquias que avisaba un pergamí que se havia trobat allí mateix».

Foren dipositades, com les anteriors, «en lo armari que està tras lo Sacrari», el dia 19 de juny, en presència del notari Cabanyeras i dels testimonis Sr. Jaume Cortada, apotecari, Sr. Ignasi Roca, organista, i Josep Serraboguñà.

El fet que tant l'una com l'altra imatges es trobessin en cases de beneficiats i no pas en el temple podria indicar que ambdues havien estat retirades del culte, probablement a causa del deficient estat de conservació i de l'antigor; la primera s'havia intentat d'enterrar o de destruir, acció que propicià els descobriments. Sembla evident, doncs, que devien ésser dues talles romàniques proveïdes de reliquiari; i de dimensions no pas massa reduïdes, ja que es temia que no cabrien dins l'ampli armari destinat a les relíquies.

* * *

L'única talla romànica conservada del Sant Crist, reconeguda de procedència suposadament santcugatenca, és la del Museu Nacional d'Art de Catalunya, del segle XIII, de 95 cm d'alçada, catalogada amb el núm. 9.981. Va ingressar-hi a través de l'antic Museu d'Antiguitats, núm. 2684. Era regularment exposada a l'antiga sala XI fins que va ser retirada al magatzem a causa del seu deficient estat de conservació. Ha estat estudiada per Rafael Bastardes a *Les talles romàniques del Sant Crist a Catalunya* (1978), i «El crucifix de Sant Cugat» (*Estudis Santcugatencs*, núm. 1, abril 1983, p. 35-40).

Ultra les referències documentals inèdites que hem aportat, la informació de què hom disposa sobre imatges santcugatenques d'aquest tipus és minsa i ben poc explícita:

Inventari de la sagristia, any 1833: «Tres imatges grans de St. Cristo» (Barraquer, *Las casas de religiosos*, I (1906), 113).

Denúncia d'objectes desapareguts: «Un crucifijo antiguo, según se dice» (ADB, Barraquer 1903).

Testimoni del canonge Barraquer «Allá por los años de 1900 salió un crucifijo cuyo tamaño con inclusión de la cruz mediría un metro, y cuya figura estaba vestida, y esto con ropaje de escultura. Al que ama a San Cugat como el que estas líneas escribe, las tales desapariciones causan dolor muy acerbo...» (*Las casas de religiosos*, III (1915), 124).

Bastardes ha considerat que el crucifix descrit per Barraquer no concorda amb el conservat al MNAC, sinó que es refereix a «una altra imatge del Sant Crist, també originària de Sant Cugat, perfectament documentada però totalment desconeguda». Podria ser –ens preguntem ara nosaltres– una de les imatges conservades en les cases de les pabordies i de les quals es retiraren les relíquies?...

Segons l'autoritzada opinió de l'amic recentment traspassat, es tractava d'una «petita majestat vestida; probablement una creu processional o d'altar, desconeguda o almenys no identificada, ja que molt bé podria ser una de les petites majestats conservada en algun museu o col·lecció particular, la procedència de les quals no és coneguda. Podrien relacionar-s'hi, per exemple, les dues imatges que passaren per

l'antiquari Pau Tachard (una de les quals era al MAC, *núm.* 3.919, d'on fou robada, l'any 1961); o la majestat de Vidal i Ventosa; o la de la Col·lecció Junyent, o una del Museu Episcopal de Vic».

De la documentació aportada es dedueix que poden ser tres o quatre els crucifixos a considerar. En l'examen dels exemplars que en el futur hom sotmeti a identificació caldrà tenir en compte, a més a més, com a factor determinant, la possible presència o no d'un «fardet» (?) o d'una «tapa» a l'espatlla tal com es detectà en els casos esmentats.

Joan Auladell i Serrabogunyà

L'escultor barroc mataroní Antoni Riera treballà intensament a l'Alt Empordà, tant d'arquitecte com de constructor de retaules, encara que la major part de la seva obra no ens ha arribat. Aportem aquí nous documents de la seva activitat per terres emporitanes: l'acabament de l'edifici de l'Hospital de Pobres de Figueres, la fabricació del retaule de Sant Narcís de l'església parroquial de Sant Pere Pescador i la seva participació en la construcció de la nova església de la Bisbal d'Empordà.

NOVES DADES SOBRE L'ACTIVITAT D'ANTONI RIERA, ESCULTOR DE MATARÓ, A L'EMPORDÀ

DOS CONTRACTES D'OBRES DE L'HOSPITAL DE POBRES DE FIGUERES

L'Hospital de Pobres de Figueres havia estat fundat l'any 1313. Fins als primers anys del segle XVII estava emplaçat al carrer de la Jonquera, al costat de la capella de Sant Sebastià. S'hi acollien pobres i necessitats durant un màxim de tres dies i els donaven pa, oli, vi i sal. Si a més estaven malalts, els proporcionaven tot el necessari per viure i guarir-se. Les despeses d'aquesta institució benèfica es cobrien en bona part amb les rendes que proporcionaven les finques que tenia en domini directe a Figueres i a diferents indrets de la comarca, a més d'algunes donacions pietoses i almoines. L'edifici havia esdevingut insuficient i obsolet a principis del segle XVII, fins que l'any 1608 Úrsula Roca, amb el consentiment del seu espòs, Jaume Ponç de Vilanova, donzell de Fortià, féu donació d'un terreny situat al carrer Nou amb una capacitat aproximada d'una vessana, amb la condició que hi fos edificat un nou hospital. El bisbe de Girona autoritzà que les rendes de la Pia Almoina de la vila fossin destinades, durant un període de deu anys, a contribuir a les obres

Façana de l'Hospital de Pobres de Figueres. Hi destaca la gran porta adovellada i la capelleta superior, amb les imatges de sant Baldiri i sant Llàtzer.

Fotografia de l'inici de l'actual segle.

de construcció, i calgué que els successors del prelat renovessin aquesta concessió diverses vegades fins a l'any 1638. De la nova construcció només destacava, com a valor arquitectònic, la gran porta dovellada que formava l'entrada principal. A la façana hi havia un petit cloquer amb una campana que servia només per anunciar actes interns. La casa de la cantonada amb el carrer de Castelló era la residència del capellà i tenia adossada a la façana un escut de pedra de Figueres, actualment dipositat al Museu de l'Empordà[1].

El dia 15 de maig de 1683, els administradors de l'Hospital de Pobres, davant del notari figuerenc Bonaventura Prats i Matas, reunits a la sala destinada a arxiu de l'esmentat edifici, signaren amb Antoni Riera, escultor de la vila de Mataró, i Francesc Pujol, mestre de cases de Vilassar, un contracte de rehabilitació i millora de l'hospital, amb un plànol o traça on quedava clarament dibuixat tot el que s'acordava[2].

Aquests tipus de convenis a «preu fet» d'època moderna sempre incloïen de manera molt minuciosa tot el que s'acordava. Així s'estipulà, en deu capítols, l'encàrrec que els dos mestres d'obres havien de portar a terme.

Primerament havien de «muntar las parets, des.de lo pilar que [és] a la part de tremontana ... una cana més alta» (1,50 metres), és a dir, les parets de la part exterior de l'edifici havien de pujar-les nou pams (1,70 metres) i de la part interior, tretze pams (2,50 metres).

La teulada, la volien enrajolada i amb arcs per tota la part exterior, fet d'«obra cuyta»; aquests havien de tenir tres pams de separació entre ells (0,60 metres). Prèviament s'havia de desmuntar la teulada vella i malmesa per tal d'aprofitar els materials de construcció que poguessin, «la fusta y teulas que seran bonas y rebedoras».

La part interior de la teulada havia de quedar enguixada i raspada «ab bon morter de cals y anlluhir de guix blanch» i «la part de fora, que.s farà de nou s'[h]i [h]a de rebratrer de bon morter de cals».

L'estructura del sostre de l'edifici havia de ser de fusta de pi, però «si no serà de bona spetia y rebedora ... age de ésser de abre poll».

El primer pis quedaria comunicat amb el segon mitjançant una escala de cargol «de obra cuyta» amb un gruix d'una cana (1,50 metres), i que estaria situada a sobre de la cambra de l'arxiu, de manera que deduïm que aquest estava emplaçat a la planta baixa.

El preu estipulat com a pagament de totes aquestes obres de rehabilitació fou de mil tres-centes lliures barceloneses pagadores en quatre terminis: el primer, de tres-centes vint-i-cinc lliures en el moment de formalitzar el contracte (l'àpoca d'aquest pagament figura al final del document);

Visió del carrer Nou de Figueres, amb l'Hospital de Pobres.

Postal de l'inici de l'actual segle.

el segon, de tres-centes vint-i-quatre lliures, en el moment de començar les obres, que s'acordà que seria durant el pròxim mes de setembre; el tercer, de tres-centes vint-i-cinc lliures, quan portessin la meitat de les obres fetes, i l'última paga seria tres mesos després d'haver conclòs l'encàrrec. Aquests pagaments fraccionats obligaven els mestres d'obres o arquitectes a pagar també fraccionadament els seus proveïdors i ajudants, o a endeutar-se.

S'estipulà també que les obres havien d'estar acabades en el termini d'un any i mig comptador a partir de la data del contracte.

Era pràctica comuna en tots els contractes d'obres la visura o comprovació per experts que l'encàrrec havia estat fet correctament com recollia la traça o plànol i segons el que s'havia acordat; en aquest cas, donaren un termini de tres mesos a partir del lliurament d'obra per tal que, «a coneguda de bons mestres», fos visurada i donada per acceptada i rebuda.

El dia 19 de novembre de 1685, els quatre administradors de l'hospital es tornen a reunir, també a la sala destinada a arxiu, amb els mestres de cases originaris del Maresme Antoni Riera, Francesc Pujol i Bartomeu Cabot –aquest últim no figurava a l'anterior escriptura notarial–, davant del mateix notari figuerenc per a signar un nou document notarial per a l'ampliació de les obres de l'esmentat edifici[3].

En primer lloc, es recull l'obligació que els mestres de cases havien d'acabar les obres ja encarregades feia un any i mig, per la qual cosa deduïm que no estaven del tot fetes, però amb algunes innovacions d'última hora com que el sostre situat sota la teulada s'havia de refer de manera diferent, o sia, «ab arquets de dos en dos canas». També volien ara que les voltes no estiguessin enrajolades, i que els arcs es recolzessin en parets que incloguessin una petita cornisa decorativa, encara que simple. Els cargols havien de ser dos, un sobre la porta de l'arxiu i l'altra fins a la teulada. Aquesta quedaria decorada amb petites finestres cobertes de teula de color verd i envernissades.

Tot l'edifici havia de ser enguixat, per la part de dintre, des de les voltes fins al sostre, i enlluït de calç, des de les voltes en amunt.

El preu a cobrar pels tres mestres de cases mataronins seria de cinc-centes setanta-cinc lliures barceloneses, a les quals s'havien de sumar cent quaranta que encara els devien de les obres contractades l'any 1683. Tot plegat pujava a set-centes quinze lliures que passarien a abonar de la següent manera: cinquanta lliures el mateix dia d'aquesta capitulació (aquesta àpoca està al final del contracte), cent lliures el dia de sant Tomàs següent, 21 de desembre, i a partir d'aquesta data rebrien cinquanta lliures cada mes, fins a tenir l'obra acabada. Però els administradors de l'Hospital de Pobres es reservaven el dret de pagament de les últimes cent lliures com a fiança i aval fins que acabessin tot l'encàrrec.

Els contractants facilitarien tots els materials de construcció necessaris (guix, calç, cordes, bastides, cabassos, teules, rajols, sorra, fusta), a més posarien tres paletes a disposició dels mestres de cases fins al dia de sant Tomàs, i dos, a partir de l'u de març fins que acabessin totes les obres.

Curiosament no especifica el temps en què havien de concloure tot l'encàrrec, però en canvi recull que l'encàrrec seria visurat, i que el termini de garantia d'obra seria d'un any.

L'edifici de l'Hospital de Pobres de Figueres del carrer Nou quedà seriosament malmès pels bombardejos del 6 de juny de 1938, quan un reguitzell de bombes van caure a la part interior, on hi havia instal·lat el quiròfan, i a la façana del carrer de la Rutlla. En aquells moments estava ocupat per militars ferits, ja que havia estat requisat com a hospital de guerra. Acabat el conflicte bèl·lic, fou ocupat per famílies sense habitatge, amb el greu perill constant de possibles enderrocaments parcials de teulats i parets. L'any 1943 es col·locà la primera pedra d'un nou hospital a la ronda del Rector Arolas, que és on encara està emplaçat avui dia[4].

EL RETAULE DE SANT NARCÍS DE L'ESGLÉSIA DE SANT PERE PESCADOR

El 12 de novembre de l'any 1691 es signà la capitulació notarial per a la fabricació del retaule de Sant Narcís de l'església parroquial de Sant Pere Pescador, encàrrec fet a l'escultor mataroní Antoni Riera[5]. Els contractants foren Josep de Caramany, donzell de la ciutat de Girona, i la seva dona, Francesca de Caramany i Junyent, ambdós residents a Sant Pere Pescador. Aquest llinatge ha estat estudiat i actualitzat recentment per Pere Gifre i Santi Soler[6]. Així sabem que les primeres referències documentals els situen a

l'entorn dels reis de Mallorca, per als quals exerciren diferents càrrecs a començament del segle XIV i amb possessions al Rosselló i al Conflent des del segle XIII. Progressivament, es trobaren amb interessos a l'Empordà, lligats a la senyoria de Ventalló i Valveralla, que consolidaren davant del comte d'Empúries i mantingueren fins a l'any 1742, moment en què la vengueren a Anton Perramon de Ventalló. També posseïen terres i béns a Sant Pere Pescador des de la segona meitat del segle XIV, on se sap que passaren a residir. Josep de Caramany esdevingué l'hereu del patrimoni familiar; la seva participació en defensa de les institucions catalanes entre 1640 i 1652, i el posterior seguiment del partit de França, feren que fos declarat rebel al rei d'Espanya i que passés a residir temporalment a la vila de Perpinyà. El gruix del seu patrimoni, el configuraven els masos o les heretats de Sant Pere Pescador, que haurien estat la base patrimonial de la família Caramany des de l'època medieval, i les cases i els cortals de Castelló d'Empúries, que haurien entrat a formar part dels béns de Josep de Caramany per herència rebuda de la línia del patrimoni Vilanova.

El retaule de Sant Narcís que s'encarregà havia de ser de mig relleu i similar al que ja estava fabricat i col·locat a l'altar de Sant Isidre, però amb l'afegit que a la primera grada s'havia de posar una urna i, dins d'aquesta, una imatge «de bulto» de sant Narcís, amb la simulació d'una sepultura.

El termini de lliurament fou de poc menys d'un any, ja que havia d'estar acabat i assentat dins la capella corresponent el dia anterior a sant Narcís, és a dir, el 28 d'octubre de l'any següent.

El preu convingut fou de seixanta dobles d'or, quantitat genys menyspreable, que cobraria l'escultor mataroní en dos terminis: el primer, de trenta dobles, li seria abonat per Nadal i l'última, per la mateixa quantitat, durant el mes de setembre següent. Aquestes dues dates de pagament eren corrents, ja que anaven lligades al cicle agrícola i al calendari litúrgic, encara que s'abonaren més tard del que es va acordar: el primer fou fet el 18 d'agost de 1692 i el segon, el 15 de novembre de 1693[7].

Els mestres de cases mataronins Antoni Riera i Francesc Pujol ja s'havien compromès l'any 1690 amb Josep de Caramany i Almar per fer obres en una part de la casa situada en un lloc anomenat la Devesa de Sant Pere Pescador[8].

LA CONSTRUCCIÓ DE L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE LA BISBAL D'EMPORDÀ

Durant el segle XVIII, al nucli urbà de la Bisbal es construïren tres esglésies, la dels Dolors, la de la Pietat i la parroquial. Aquesta última es començà a bastir l'any 1701 atesa la necessitat d'ampliar la capacitat de l'església romànica. El Consell general de la vila decidí treure a subhasta pública l'adjudicació dels treballs, i finalment contractà una companyia formada per dos arquitectes i dos escultors. Els arquitectes, pare i fill, es deien Bartomeu i Josep Soriano, de Girona i els escultors

Façana de l'església parroquial de la Bisbal. Postal de l'inici de l'actual segle. Edició A. Conde.

foren, també pare i fill, Antoni i Marià Riera, de Mataró. Bartomeu Soriano fou l'arquitecte que havia dirigit els treballs de construcció de la monumental escalinata del davant de la catedral de Girona durant els anys 1690-1694, a més de realitzar el segon i el tercer cos de la façana principal de la seu gironina.

El document notarial recull en trenta capítols totes les condicions a seguir en la construcció de la nova església bisbalenca (els materials a emprar, les fases a seguir, les dimensions dels espais, etc...). El temps previst de durada de les obres fou de vuit anys, però se sap que cinquanta anys més tard encara s'hi treballava[9]. La col·laboració d'Antoni Riera fou curta, ja que morí el 1703. No tenim cap altra dada.

PROBLEMES AMB LA JUSTÍCIA

En aquest article, per acabar, donem notícia d'un interessantíssim document on l'escultor mataroní Antoni Riera es queixa a les Corts de Barcelona del 1701-1702, i demana que sigui rescabalat dels perjudicis que li ocasionà haver estat empresonat a les presons reials de Mataró des del dia 17 de desembre de 1695 fins al 14 d'agost de 1697, és a dir, vint mesos.

Aporta dades molt importants des que anà a l'Empordà l'any 1682 amb dos oficials més –Francesc Pujol i Bartomeu-Pacià Cabot, ambdós mestres de cases mataronins– per fabricar l'església nova de Sant Pere Pescador, contractació que havia de durar vuit anys i que els obligà a passar a residir a aquesta vila[10]. Des d'aquí portà a terme altres obres de mestre de cases (Hospital de Pobres de Figueres, 1683-1687) i de fabricació de retaules per l'Alt Empordà (retaule de Nostra Senyora de les Salines de Maçanet de Cabrenys el 1684, retaule a Vilamacolum pels volts de 1688, retaule major de Roses el 1691, retaule de Sant Miquel de Ventalló el 1694). A més, li proposaren fer els retaules que havien de bastir a l'església de Sant Pere Pescador, és a dir, el de Nostra Senyora del Roser, Sant Josep i Sant Isidre, Nostra Senyora dels Àngels, Sant Pere Màrtir i Sant Francesc, a part del de Sant Narcís (1691) que hem pogut conèixer per la capitulació notarial a dalt estudiada.

L'any 1693, Narcís d'Anglasell, doctor de la Reial Audiència, li segrestà les obres que ja tenia quasi acabades al seu taller en aquell moment i que foren els retaules majors de Roses i de Ventalló. En aquell moment, com que tenia molts encàrrecs compromesos, a més que n'havia d'acabar de cobrar d'altres, decidí no marxar de Sant Pere Pescador, i al mes d'abril d'aquell mateix any, la seva família, que residia a Mataró fins aquell moment, anà a viure amb ell.

Aquell mateix any, els francesos prengueren la plaça de Roses i l'any següent les de Palamós, Girona i Hostalric; així que, a la tardor de 1695, «considerant del modo corria la guerra y los molts treballs y infortunis que allí passaven», decidiren tornar a Mataró amb llicència del virrei i capità general del Principat, marquès de Gastanyaga. Tan bon punt arribà a la capital del Maresme, anà a mostrar aquest passaport al batlle de Mataró, el qual li retingué. Cap a finals d'aquell any, estant allotjat a l'hostal d'en Llopis, fou capturat i portat a les presons reials d'aquesta ciutat, on quedà retingut per espai de vint mesos. També li segrestaren un matxo i «un sach ple de trassas de escultura com són de iglésias, monuments, retaules y moltas altras fetas sobre pergamí» que valorava en més de vint-i-cinc dobles d'or.

Antoni Riera continua exposant que arran de la seva detenció, la seva família que eren dotze membres, passà a patir una situació econòmica molt precària, i s'hagueren de vendre la majoria de les propietats (una peça de terra per set-centes cinquanta lliures barceloneses a Francesc Pou, dos censals per quatre-centes cinquanta lliures al convent de la Mercè). El seu fill i hereu, Marià, hagué d'amagar-se per no ser detingut i empresonat, per la qual cosa durant tot aquell temps no pogué treballar ni complir amb els encàrrecs compromesos que els haguessin aportat un benefici superior a les vuit-centes lliures barceloneses.

Finalment, demana al rei que li siguin abonades dues mil cinc-centes lliures com a compensació monetària, per a ell i la seva família, per tots els greuges i perjudicis que li ocasionà la seva estada a la presó durant vint mesos. La documentació de les Corts de 1701-1702, conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó[11], és fragmentària, de manera que no sabem si Antoni Riera fou compensat per tots els greuges exposats i tampoc no sabem el motiu pel qual fou empresonat. Però el que sí que és segur és que, després de la seva estada a la presó, encara féu alguna obra més per l'Empordà (església nova de la Bisbal).

Èrika Serna i Coba

NOTES.

1.- ANTONI EGEA I CODINA, «Figueres als segles XVI i XVII», *Quaderns d'Història de Figueres*, Ajuntament de Figueres i Diputació de Girona (Figueres 1998), pp. 78-79.

2.- Arxiu Històric de Girona (=AHG). Notaria de Figueres, manual del notari Bonaventura Prats i Matas de l'any 1683, núm. 528, f. 137v-140r.

3.- AHG. Notaria de Figueres, manual del notari Bonaventura Prats i Matas de l'any 1685, núm. 530, f. 262v-267v.

L'any 1682, Antoni Riera, Francesc Pujol i Narcís Torró, tots de Mataró, contractaren l'obra de l'església de Sant Pere Pescador. Mort aquest darrer, Bartomeu Cabot assumí les seves obligacions. Vegeu MANUEL SALICRÚ I PUIG, «Noves dades sobre Antoni Riera, escultor de Mataró. L'obra de l'església de Sant Pere Pescador», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 62 (Mataró, octubre 1998).

L'activitat del grup mataroní a l'Empordà queda de nou documentada.

4.- JOSEP M. BERNILS I MACH, *Hospital de Figueres, 680 anys d'història*. Hospital de Figueres (Figueres 1993), p. 119.

5.- AHG. Notaria de Castelló d'Empúries, manual del notari Miquel Pastell de l'any 1691, núm. 1486, s/f.

6.- PERE GIFRE i SANTI SOLER, *Patrimoni i arxiu. Inventari del fons patrimonial Caramany de Corçà. Segles XIII-XX*. Ajuntament de la Bisbal d'Empordà (La Bisbal d'Empordà 1996), p. 182, col·lecció Fontanetum, 2.

7.- AHG. Notaria de Castelló d'Empúries, manual del notari Miquel Pastell de l'any 1692, núm. 1489. s/f. i el manual de l'any 1693, núm. 1490, s/f. l'àpoca datada el 15 de novembre.

8.- AHG. Notaria de Castelló d'Empúries, manual del notari Miquel Pastell de l'any 1692, núm. 1489. s/f; hi apareix una àpoca, de 81 lliures i 15 sous barcelonesos, datada el 18 d'agost d'aquest any corresponent al pagament contractat el 13 d'agost de 1690 de les obres de la casa de la Devesa.

9.- JOSEP MATAS I BALAGUER, «La construcció de l'església parroquial de la Bisbal», *El Drac. Revista d'informació bisbalenca*, núm. 5 (La Bisbal d'Empordà 1989), pp. 39-40.

10.- Pau Capelladas, escultor de Barcelona, vivia a Sant Pere Pescador a la casa d'Antoni Riera, l'any 1693, on sabem que el metge Joan Vinyas el visità diverses vegades a causa dels seus problemes de salut, en concret, «una hèrnia humoral y una úlsara», i requerí diverses sessions de cures incloses les sagnies de braços i peus.

AHG. Notaria de Castelló d'Empúries, manual del notari Miquel Pastell de l'any 1695, núm. 1495, s/f. Sant Pere Pescador, 25 d'agost de 1695. Relació de comptes d'un metge on figura aquest escultor barceloní com un dels deutors.

11.- ACA (= Arxiu Corona d'Aragó). Generalitat. Processos de Corts (1701-1702), núm. 1062, ff 680r-681v.

El Museu Arxiu de Santa Maria conserva un important conjunt d'obres musicals. Hi figuren partitures inèdites del pare Àngel Rodamilans.

LES OBRES DEL PARE ÀNGEL RODAMILANS AL MUSEU ARXIU

En el llarg procés d'ordenació del fons musical del Museu Arxiu, hem localitzat obres del pare Rodamilans que no figuren en el catàleg publicat en el llibre de Bernat Vivancos[1]. Això ens ha animat a fer una relació de les partitures amb les característiques que les diferencien.

Durant l'estada al seminari de Barcelona, Àngel Rodamilans va fer amistat amb Josep Molé i Gelabert[2] i Joan Fargas i Heras[3], tots músics, i intercanviaren partitures que en aquell temps eren còpies manuscrites.

Les obres existents al Museu Arxiu són les següents:

LETRILLA A MARIA / A tres voces y acompto. de organo / letra de D.L. Ferreros, O.S.B.

* partitura general, manuscrit de Mn. Molé diu: «J.M.G. Mataró 7-4-1901»
* partitura general, manuscrit de Mn. Molé diu: «Cópia y Propiedad de José Molé / Seminario de Barña. 9/11/1901»
* partitura general, manuscrit de Mn. Fargas
* partitura general, manuscrit no identificat, està inacabada, només hi ha l'acompanyament, falten les veus
  el primer vers: «Salve divina estrella»
* no figura en el catàleg Vivancos

CÁNTICH AL S. C. DE JESÚS / á una, dues veus y chor unisonal ab acompt. d'Orga ó Piano

A la portada hi ha la dedicatòria, la data i la firma: «A mon amich n'Joan Fargas y Heras com á petita mostra de ver afecte y atenció L'Autor / Abril de 1900. Angel Rodamilans.»

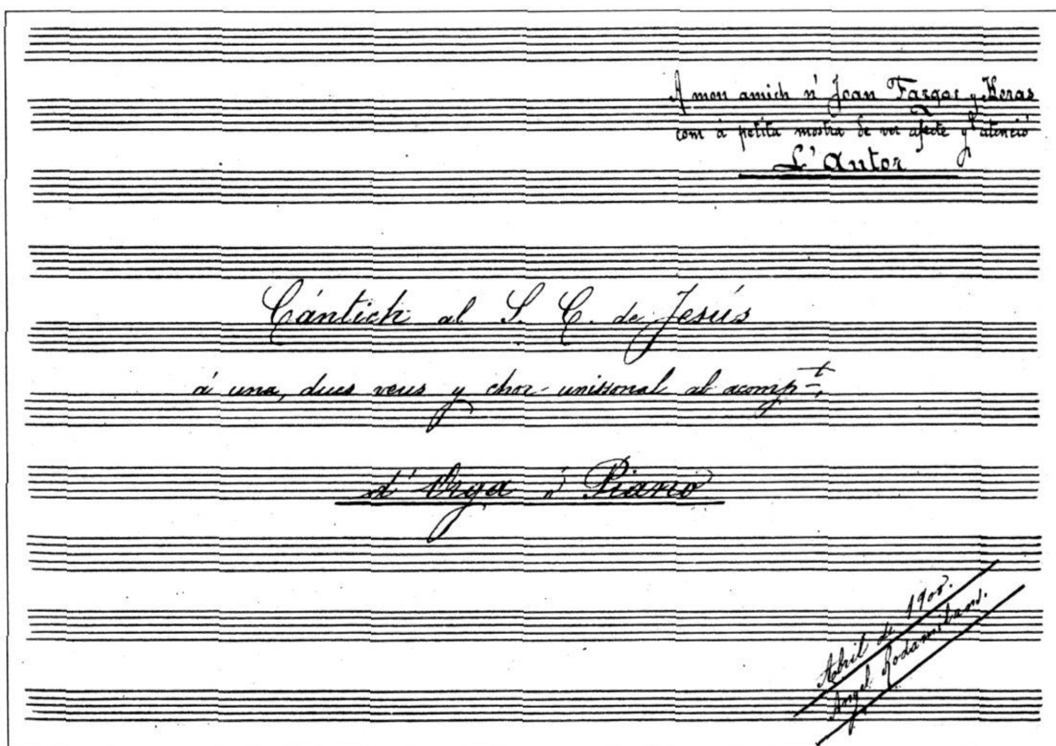
* partitura general, manuscrit no identificat, el títol de la poesia de Mn. J. Verdaguer: «Cobles del Cor de Jesús»
  Suposo que és un manuscrit original del P. Àngel Rodamilans
* no figura en el catàleg Vivancos

DE JUBILO LLENA / Letrilla á Maria (a dos voces de tiple)

* partitura general, manuscrit de Mn. Molé diu: «Copia de J M G / Seminario de Barña, 3 mayo 1901.»
  al marge superior a l'esquerra, diu: «(año 1896)»
  el primer vers: «De júbilo llena mi lengua este día»
* no figura en el catàleg Vivancos

LA MARGUERIDA

* partitura general, manuscrit no identificat, sembla còpia d'un infant
* catàleg Vivancos núm. 49

Cántich al S. C. de Jesús portada

MISSA IN HONOREM SANCTAE CECILIAE
* imprès, Música Sacra Española Monasterio de Montserrat M.CM.XLIV
* catàleg Vivancos núm. 4

COPLAS PARA EL VIA-CRUCIS
* imprès, Música Sacra Española Monasterio de Montserrat M.CM.XLIV
* catàleg Vivancos núm. 29

ENTRE LLIRIS
aprovació diocesana núm. 1957
* imprès, Subirana, ref. P. de M.R. 21
* imprès, Foment de Pietat (segona edició)
* catàleg Vivancos núm. 111

INVIOLATA ES MARIA
aprovació diocesana núm. 2097
* imprès, Musical Emporium, ref. Vda. J.M.LL. 547
* imprès, Música Sacra Española, Monasterio de Montserrat M.CM.XLIII
* catàleg Vivancos núm. 36

TRISAGIO MARIANO
aprovació diocesana
* imprès, Musical Emporium, ref. J.M.LL. 313
* no figura en el catàleg Vivancos

SALVE REGINA / alternada con canto llano y a 4 voces
* partitura general, manuscrit de Mn. Molé diu: «Cópia propiedad de José Molé» hi ha totes les particel·les manuscrites per diferents copistes
* partitura general, manuscrit de Mn. Fargas hi ha també la particel·la del cant pla
* no sabem a la Salve que correspon del catàleg Vivancos

CANTIBUS ORGANIS / responsorio para la fiesta de Santa Cecilia
* partitura general, manuscrit de Mn. Molé diu: «Copia de José Molé / Mataró 18 Julio 1902.» hi ha les particel·les
* partitura general, manuscrit de Mn. Fargas
* catàleg Vivancos núm. 34

CANÇÓ DE MAIG
* partitura general, manuscrit no identificat, el títol de la poesia de Mn. J. Verdaguer és: «Amor»
* catàleg Vivancos núm. 97

A BELEN
* imprès, M. Emporium, ref. Vda. J.M.LL. 407
* catàleg Vivancos núm. 94

Càntich al S. C. de Jesús
primera pàgina

CANTICO-PLEGARIA al Sdo. C. de Jesús

* només tenim la particel·la del solo, manuscrit de Mn. Molé
  el primer vers: «Reina oh Jesús amable»
  la copla: «Del seno del Padre Ingenito»
* no figura en el catàleg Vivancos
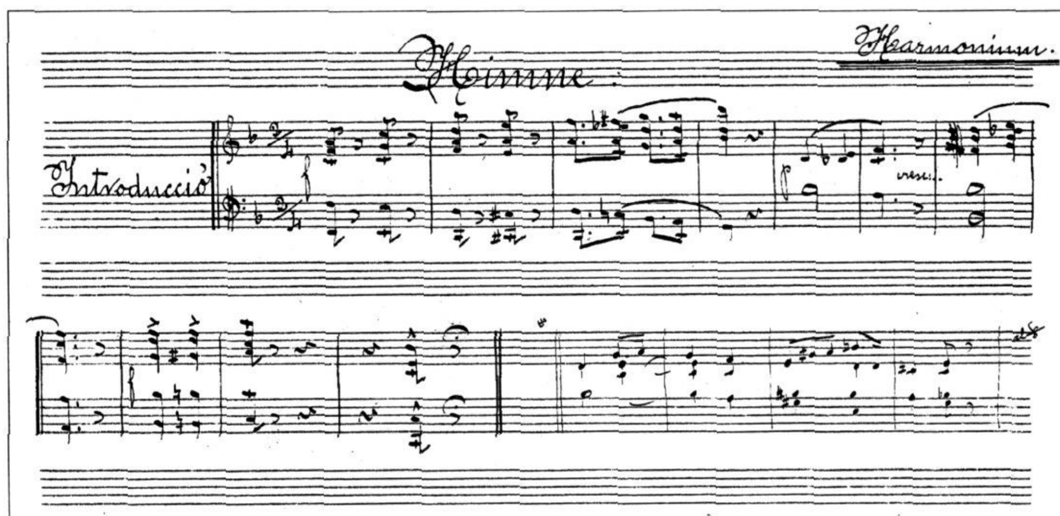
TRISAGIO DE LA SSm. TRINIDAD / para dos voces de tiples y bajo con acompto. de Organo ó Harmonium
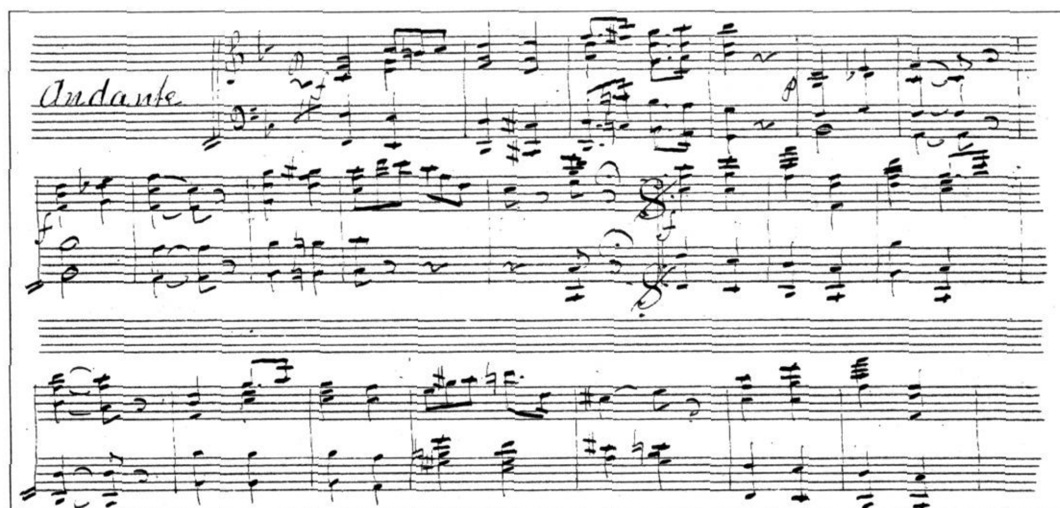
* partitura general, manuscrit de Mn. Fargas
* el catàleg Vivancos en cita dos: núm. 26 i núm. 30

HYNME á les Santes Juliana y Semproniana (y al Beat Josep O.)

* partitura a gran orquestra i cor unisonal (de nois) i solo de tenor (copla), manuscrit de Mn. Molé
  hi ha totes les particel·les de l'orquestra, cor i solo, manuscrit de Mn. Molé
* partitura d'acompanyament o reducció per a harmònium o pot ser la versió original, manuscrit de Mn. Molé
* partitura d'acompanyament, amb variacions, manuscrit no identificat, porta data: «Mataró Agost 1909.»
  el primer vers: «Són de Iluro les joyes més belles»
* no figura en el catàleg Vivancos

Hymne á les Santes Juliana y Semproniana
primera pàgina de la partitura per a orquestra

Hymne á les Santes Juliana y Semproniana
Dues variants de l'acompanyament o reducció per a harmònium.

VENI SPONSA CHRISTI
aprovació diocesana núm. 1672
* imprès, Musical Emporium, ref. J.M.LL. 437
* no figura en el catàleg Vivancos

És una llàstima que l'Església hagi oblidat aquest i molts altres mestres que amb les seves melodies van fer un bon servei a la música religiosa del país.

Com diu Mons. Valentí Miserachs: «En las iglesias se cantan muchas bobadas» (*La Vanguardia*, 29/8/1998).

Lluís Adan i Ferrer

NOTES.

1.- BERNAT VIVANCOS I FARRÀS, *Àngel Rodamilans (1874-1936) evocació i recerca*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

2.- Mn. Josep Molé i Gelaber, pvre. neix a Mataró el 17 de maig de 1873. Ordenat sacerdot l'abril de 1904, mestre de capella de la parròquia de Sant Joan i Sant Josep de Mataró. És l'ànima i director de l'Orfeó Mataroní. Mor el 15 de novembre de 1926.

3.- Mn. Joan Fargas i Heras, pvre., neix a Barcelona l'any 1877. Ordenat sacerdot el 1901. És nomenat mestre de capella de la parròquia de Santa Maria de Mataró, l'any 1910. És fundador i director de l'Acadèmia Musical Mariana. Mor el 28 de desembre de 1944.

El Dr. Gaietà Cruxent i Lalbi, mataroní, metge homeòpata i investigador i teòric de la medicina homeopàtica a mitjan segle XIX, és presentat tot seguit per Albert Soler i Medina, igualment metge homeòpata.

EL DR. GAIETÀ CRUXENT i LALBI, METGE HOMEÒPATA

Com a introducció, abans d'iniciar les dades biogràfiques del Dr. Gaietà Cruxent i Lalbi, hem cregut necessari, per a una millor comprensió, de detallar l'entorn polític, sòcio-econòmic i mèdic, tant alopàtic com homeopàtic, en què es va desenvolupar la seva vida, és a dir, des de l'any 1801, l'any que va néixer, fins al 1863, quan va morir.

ENTORN POLÍTIC

- Guerra del Francès (1808-1814).
- Congrés de Viena (1814-1815), que va definir un nou *status-quo* europeu.
- Inici de la independència de Llatino-Amèrica (1818).
- Revolució Liberal a l'estat espanyol (1820-1823). Lluita entre constitucionalistes i absolutistes, guanyada pels segons a partir de la intervenció de la Santa Aliança en favor del rei Ferran VII.
- Revolució de 1830 a França. Una Europa liberal (Anglaterra, França, Bèlgica, Espanya i Portugal) i una Europa conservadora (Rússia, Prússia i Àustria).
- Regnat d'Isabel II (1844-1868).
- Guerres carlistes (1840, 1846 i 1860).
- Era victoriana a Anglaterra (1837-1901).
- Unificació d'Itàlia (1858-1871).

ENTORN SÒCIO-ECONÒMIC

- Primer tren de passatgers Manchester-Liverpool (1830).
- Inicis del pensament socialista (1830). Robert Owen, Saint Simon, Proudhome, entre d'altres.
- Primer motor elèctric (1830).
- Primera fàbrica amb màquina de vapor a Barcelona. Empresa Bonaplata (1831).
- Creació de la primera cooperativa barcelonina (1840).
- Fundació de la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Barcelona (1844).
- Ferrocarril Barcelona-Mataró (1848).
- Publicació del *Manifest comunista*, de Karl Marx (1848).
- Ildefons Cerdà projecta el Pla d'Eixample de Barcelona (1859).
- Inicis de la Renaixença catalana (1859).

MEDICINA

- La frenologia desenvolupada per Gall des de 1801.
- Friedrich Wilhelm Adam Serturner aïlla la morfina (1804).
- Creació de la medicina fisiològica per Brousais (1808).

- E. Mc. Dowell realitza la primera ovariectomia (1809).
- Inici de l'homeopatia. Hahnemann (1810).
- El Dr. Laennec fa els primers diagnòstics amb l'ajut de l'estetoscopi (1819).
- L'homeopatia arriba a Espanya (1829).
- Epidèmia de còlera a Espanya (1834). Altres epidèmies el 1853 i el 1860.
- Primera incubadora per a nou-nats (1835).
- Theodor Swann formula la seva teoria sobre la cèl·lula, «organisme elemental» d'animals i plantes (1839).
- Primera demostració pública de la narcosi amb èter en una operació efectuada per William Morton (1846).
- Ignaz Philipp Semmelweis introdueix la desinfectació de les mans en el part (1847). Amb ella disminuirà considerablement la febre puerperal en les mares.
- Creació de la primera escola d'infermeria per Florence Nightingale a Londres (1857).
- Inici de la moderna bacteriologia pel Dr. Louis Pasteur (1861).
- Fundació de la Creu Roja (1863).

* * *

El Dr. Gaietà Cruxent i Lalbi va néixer el 21 de juliol de 1801 a Mataró, en el si d'una família de fabricants benestants.

Els seus primers estudis, els va fer al col·legi de Santa Anna, dels Pares Escolapis, de Mataró, i posteriorment anà a Barcelona per realitzar els estudis d'ingrés al Col·legi de Medicina, en el qual es va matricular l'octubre de 1819.

Quatre anys després, va ésser nomenat practicant de l'exèrcit, exercint aquesta activitat a Tarragona fins a la capitulació de la ciutat davant dels exèrcits de Ferran VII, l'any 1823, durant la guerra entre liberals i absolutistes. Aleshores havia obtingut el grau de segon ajudant de cirurgia mèdica, que li havia concedit, a més del càrrec de secretari particular, el cirurgià major de l'exèrcit, el Dr. Antoni Deulofeu.

Després de la rendició de Tarragona, torna a Barcelona per a continuar els seus estudis. Però les seves opinions polítiques i el seu servei a la causa constitucional van motivar que l'any 1825 fos declarat «impurificat», per la qual cosa, l'any 1827, va haver d'emigrar a Amèrica, més concretament a Puerto Rico.

Arribat a Puerto Rico, el capità general de l'illa, Miguel de la Torre, comte de Torrepando, el va autoritzar a l'exercici de la seva professió médico-quirúrgica en tota l'illa, nomenant-lo al mateix temps facultatiu del batalló de Milicias Disciplinadas, càrrec que va tenir fins a l'any 1844. Posteriorment, va ésser ajudant del subdelegat del districte d'Aguadilla, i l'Ajuntament d'aquesta població el va elegir també com a metge de sanitat i propagador de la vacuna.

Des de la seva arribada a Puerto Rico, per tots els càrrecs que va tenir i per la seva actuació mèdica, es va guanyar una gran reputació mèdica i científica. A partir del 1829 i fins al 1840, va escriure molts articles al *Boletín Instructivo y Mercantil* publicat a la capital de l'illa, articles referits no solament a temes mèdics, sinó també a l'agricultura, que tractava amb especial predilecció, i que van ésser molt ben considerats ja que l'illa, immersa aleshores en un dels períodes que més van contribuir a la seva prosperitat, necessitava com mai estudis de teoria agrícola. Dedicat tant a les investigacions teòriques de la ciència, com a la pràctica de la seva professió, en l'última època es va ocupar, amb escasses interrupcions, de l'assistència facultativa dels malalts que ingressaven a l'Hospital Militar establert a Aguadilla, que, a més, proporcionava gratuïtament les medecines necessàries. Com a compensació pel seu treball, l'any 1840 va ésser nomenat membre de la Sociedad Económica de Amigos del País.

L'any 1842 va ésser conegut a Puerto Rico el sistema mèdic homeopàtic, i Cruxent, després d'haver-lo estudiat, de seguida se'n va declarar com un dels seus decidits partidaris, havent de sostenir per tal motiu unes serioses i acalorades polèmiques en defensa del sistema amb dos doctors de medicina de París que, a l'època, residien a l'illa. I per a poder obrar amb més coneixement de causa, va tornar a Europa el 1844 i es va establir a París, on, al costat de dos metges homeòpates que havien estudiat el sistema, el va estudiar en totes les seves aplicacions fins a obtenir-ne el coneixement amb la profunditat que tant desitjava.

A la capital de França es va afiliar a les dues úniques societats homeopàtiques que aleshores existien, i va ingressar també en les tres que s'ocupaven d'estudis magnètics, la filantròpica magnètica, la del magnetisme i la del mesmerisme i la frenològica.

El 1847 retorna a Barcelona, i en la Universitat d'aquesta ciutat, previs els exàmens corresponents, obté els graus de llicenciat i doctor en la Facultat

de Medicina. Després va novament a París per a continuar les seves investigacions homeopàtiques, magnètiques i frenològiques i, com a premi pels seus esforços, és nomenat vice-president honorari de la societat del mesmerisme. La filantròpica de Barcelona, el 1846, li havia concedit també el diploma de soci corresponent i el 1847 va merèixer la mateixa distinció de la Sociedad Hahnemaniana Matritense, a conseqüència de la memòria que el Dr. Cruxent havia llegit en la societat de medicina homeopàtica de París, titulada *Memoire sur les dilutions des doses, les repetitions et forme des medicaments homepatiques*, que va ésser publicada en el periòdic editat per la societat i que, a més, va ésser impresa monogràficament, amb una tirada superior als dos-cents exemplars, incorporant una nota final del cèlebre homeòpata francès. Dr. León Simon.

El maig d'aquell any, va tornar a Puerto Rico, on tenia la seva família, i va establir-se a Mayagüez per a practicar l'homeopatia en tota la seva puresa, havent de sostenir una gran lluita amb els alòpates d'aquella població, que abans l'havien honorat amb la seva confiança i amistat, ja que l'havien comissionat per a fer diverses gestions davant del capità general de l'illa, comte de Mirasol. El Dr. Cruxent va mantenir la polèmica en les pàgines del periòdic de la població, el *Imparcial Mayagüezano*, i també en el ja esmentat *Boletín Instructivo y Mercantil*.

L'any 1849, la Subdelegación de Medicina y Cirugía de Puerto Rico el va nomenar coadjutor, distinció que no va poder acceptar, perquè ja havia decidit d'anar a establir-se a Santiago de Cuba, i després a l'Havana. Pel juliol d'aquell any va anar a Santiago, on va estar dos mesos sense tenir ni un sol malalt; en aquell moment va escriure alguns articles sobre telegrafia, frenologia i magnetisme, que es publicaren al periòdic *El Redactor* d'aquella ciutat.

A la fi del 1849, va ésser sol·licitat per assistir a l'aleshores governador del Departamento Oriental de la Isla de Cuba, Sr. José Macerohons, que patia una malaltia molt greu, de la qual no tenia remei, segons el criteri de set metges alòpates que l'havien tractat, cridats a consulta. El pla curatiu homeopàtic que va establir el Dr. Cruxent alleujà immediatament la dolència i va aconseguir, més tard, la curació. Des d'aleshores, la seva consulta va rebre un gran nombre de malalts, de tota classe i condició. Però, a la vegada, va tenir una ferma oposició dels adversaris de l'homeopatia i, a conseqüència del fet, es va veure obligat a escriure nombrosos articles al ja citat periòdic *El Redactor*.

Durant els quatre anys que va residir a Santiago, a més dels articles esmentats, en publicà també diversos sobre homeopatia al *Diario de la Marina* de l'Havana i, a més, trameté a Madrid un treball refutant certes idees contra el sistema homeopàtic emeses per la *Gaceta Médica*, treball que fou publicat el 1850 en el *Boletín Oficial* de la Sociedad Hahnemaniana Matritense.

I en ocasió de les nombroses víctimes del còlera a l'Havana, en aquella època, a sol·licitud del seu amic i client, el governador de l'arquebisbat, Sr. Usera, va publicar l'opuscle *El cólera, la homeopatía y la alopatía*, en el qual comparava els resultats obtinguts pels dos sistemes en el tractament de l'epidèmia, i en el qual també indicava un règim higiènic, perquè qualsevol persona pogués administrar amb encert els medicaments convenients, fins a l'arribada d'un facultatiu.

El 1852, afligit Santiago de Cuba per l'epidèmia del còlera i continuats terratrèmols, durant quatre mesos el Dr. Cruxent no descansà ni un moment atenent els malalts que ho necessitaven. A més, va oferir a la Junta Extraordinaria de Sanidad d'atendre homeopàticament, de manera gratuïta, els malalts de l'hospital de la població. Tot i que la Junta va acceptar l'oferta, la idea no es va dur a la pràctica.

A Barcelona, on es va instal·lar amb la seva família l'any 1853 per a poder continuar els treballs homeopàtics i literaris que tenia començats, va topar amb certes dificultats, que li van impedir de realitzar el pla que s'havia proposat, per la qual cosa va tornar a l'Havana, on va exercir novament la seva professió, a la qual havia renunciat des que havia marxat de Santiago.

Uns mesos abans d'emprendre el nou viatge a Cuba, que va tenir lloc el juny de 1854, havia publicat un opuscle titulat *Los pillos homeópatas y el Dr. Don Antonio Mendoza*, per tal de refutar, a partir de la raó i dels fets, la qualificació de «pillos», que el catedràtic d'anatomia quirúrgica, apòsits i embenatges de la Facultat de Medicina de Barcelona, Dr. Antonio Mendoza, havia dedicat als partidaris de la nova doctrina mèdica en fullet libel titulat *Excursión homeopática*. En el temps d'estada a Barcelona, va escriure també diversos articles als *Anales*, periòdic que editava la Sociedad Hahnemaniana Matritense, i altres en la publicació barcelonina titulada *La Botica*.

Pel maig de 1854, anant cap a Cadis, on havia d'embarcar per anar a l'Havana, restà uns dies a

Madrid i, aprofitant la seva estada, la Sociedad Hahnemaniana el va honorar amb el títol de President d'Honor.

Establert de nou a l'Havana, va continuar les seves observacions pràctiques, especialment sobre la febre groga i el còlera, fent nous estudis, a més dels que ja havia verificat abans de la seva sortida de Santiago.

Va residir a l'Havana dos anys i mig. Dels articles que va escriure en aquell moment, publicats al periòdic de la Sociedad Hahnemaniana Matritense, cal destacar els titulats *Reflexión sobre los principales obstáculos que se oponen a la reforma radical del arte de curar* (1854) i *De las modificacines patológicas y terapéuticas y de las supuestas transformaciones morbosas* (1855). A més, en el periòdic *La Prensa*, va publicar les primeres quinze cartes de les trenta-una que contindrà la seva obra impresa a Barcelona el 1857 amb el títol *Cartas edificantes e instructivas sobre la Homeopatía*. En la mateixa època, gener de 1854, va haver de suportar una denúncia que li va fer el Sr. Cayetano Aguilar, secretari subdelegat de Farmàcia de l'illa de Cuba, perquè proporcionava medicaments homeopàtics, denúncia per la qual el Dr. Cruxent va ésser multat, tot i que posteriorment, el 16 de gener de 1855, el governador general anul·là la multa, amb la condició que no podia vendre els medicaments que preparava i proporcionava en la seva consulta.

A part de tot això, creiem que és important d'esmentar que en el temps que el Dr. Cruxent era a Cuba, l'any 1854, hi hagué epidèmia de còlera a Mataró. En aquell moment el fill del Dr. Cruxent, Gaietà Cruxent i Rousselet, de vint-i-tres anys, nascut a Aguadilla, Puerto Rico, va tractar els malalts mataronins amb homeopatia i amb tant d'èxit que va ésser nomenat fill benemèrit de la ciutat i va ésser conegut amb el sobrenom d'«àngel de la salut». El 15 d'octubre d'aquell any li va ésser dedicada una festa d'homenatge, amb demostracions públiques, lloes, serenates, etc...

Tornant al Dr. Gaietà Cruxent i Lalbi, cal dir que la reina Isabel II, l'any 1855, li concedí la Real y Distinguida Orden de Carlos III. I finalment, pel desembre de 1856, torna definitivament a la Península i s'estableix de nou a Barcelona, per tal de donar llum a dues obres de reforma homeopàtica que havia compost, *Consideraciones críticas sobre las llamadas verdades fundamentales de la homeopatía*, i la que ve a ésser la seva continuació *Expurgo práctico de la materia médica homeopática*.

El Dr. Gaietà Cruxent i Lalbi va morir a Mataró, de manera sobtada, com indica el seu registre de defunció de la parròquia de Santa Maria, conservat al Museu Arxiu de Santa Maria, el 30 de novembre de 1863, als seixanta-dos anys.[1]

Per acabar, per tenir una visió de conjunt del Dr. Cruxent, com a persona, presentem l'estudi grafològic realitzat en una carta manuscrita que va dirigir al subdelegat de farmàcia de L'Havana el *17 de gener de 1855*.

L'estudi grafològic ens mostra un home sociable, comunicatiu i franc, que sabé adaptar-se al seu temps i mantenir unes bones relacions amb els seus coetanis. De ment ràpida i innovadora i amb facilitat per als aprenentatges, va buscar sempre noves aportacions al coneixement, tot i que, a vegades, aquesta recerca no era exempta de confusió i/o exageracions d'apreciació.

Dinàmic i fidel als seus propòsits, hi anava de forma directa, vencent els obstacles amb energia i constància, encara que l'excés de treball pogués encaminar-lo a la fadiga i agreujava les seves possibles dolències càrdio-circulatòries. Aquí podríem recordar que el seu registre de defunció expressa que va morir sobtadament.

La seva capacitat lògico-deductiva, en conjunt amb la dedicació i esforç en el treball, van conferir a la seva activitat ordre i aprofitament.

No obstant això, la imposició de la raó sobre els sentiments no li va permetre d'expressar-los lliurament, i aquesta circumstància va imprimir a una persona sensual, i amb gust per l'estètica, un caràcter centrat sobre ella mateixa, que facilitava certes pèrdues de control.

Albert Soler i Medina

NOTES.

1.- Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. Registres sacramentals de la parròquia de Santa Maria, llibre d'òbits núm. 12 (1863-1867), foli 3.

«Al primero de diciembre de mil ochocientos sesenta y tres, el reverendo párroco de Mataró mandó dar sepultura eclesiástica al cadaver de don Cayetano Cruxent, médico cirujano, natural de Mataró, de edad sesenta y dos años, casado con doña Roselina Rousselet, hijo de Juan, fabricante, y de Desideria Lalbi, naturales de Mataró. Falleció el día anterior, repentinamente. No consta testamento. Por ser así lo firmo, Juan Ferrer, vicario».

BIBLIOGRAFIA.

«Biografía del Dr. Don Cayetano Cruxent Lalbi», a la revista *Escenas Contemporáneas*, dirigida por don Manuel Ovilo y Otero, 31 de mayo de 1859.

«Elogio fúnebre del Dr. Cayetano Cruxent Lalbi, leído por el Dr. Fontanals. Ateneo Mataronés, 8 de enero de 1864.»

Arxiu personal del Dr. Gaietà Cruxent i Lalbi.

«La ciutat en el record» és un treball escrit pel Sr. Ramon Salas i Oliveras, a l'entorn de l'any 1970. Descriu la petita història de la ciutat de Mataró a inicis de l'actual segle xx. La ciutat era aleshores molt diferent.

El text transcriu fidelment l'original, tot i que, per a facilitar la comprensió, s'hi han afegit notes. Les anteriors transcripcions van ésser publicades als *FULLS/56*, octubre 1996, *FULLS/60*, gener 1998 i *FULLS/64*, abril 1999.

LA CIUTAT EN EL RECORD (IV)

LA FIRA

Seguint el fil del nostre treball, cal que fixem la vista cap enrera i ens situem a finals del segle passat o a les primeries de l'actual. Per Pasqua Florida, quan Mataró celebrava, i avui encara celebra, la seva tradicional Fira, els llocs de venda, vulgarment anomenats «parades», i les barraques de diversió, aleshores s'establien en l'espai que, seguint el curs de la Riera, la plaça de Santa Anna i la Rambla, començava al peu de l'antic «quartel», situat a la cantonada de la Riera amb la muralla dels Genovesos, i acabava enfront del rec del Molí, que s'iniciava al final de la Rambla, davant de l'edifici de la desapareguda societat recreativa La Constància, més endavant Teatre Clavé.[1]

Passem a descriure, a grans trets, la posició d'alguns llocs de venda al llarg del firal. Al costat del «quartel» hi havia l'espai destinat a les eines dels agricultors, forques, aixades, fangues, etc... A la part de la Riera compresa entre els carrers de Bonaire i Nou hi havia els llocs de ferreteria i ganiveters, i també els de roba feta i en peça, que continuaven fins més avall del carrer Nou. Davant del carrer d'en Padró, poc més o menys, s'instal·laven alguns «puestos» de joies d'ocasió. A la part oposada, o sia més avall del Casino Fènix, després Cine Modern[2], s'hi veien els venedors de roba feta, per a home. Enfront de la Casa de la Ciutat, hi havia una extensa parada d'objectes de quincalla, de nines, i de tot allò que constituïa el màxim al·licient per a les criatures, la qual es subdividia en diverses seccions quant a preus, començant des de 15 cèntims la peça. A la part final de la Riera era ja costum que tinguessin els seus llocs els venedors de plomells i encerats, així com també els qui venien cistells i palloles, les clàssiques i desaparegudes «paioles», com deia llavors molta gent, que també, en general, es pentinava els «cabeis», menjava amb «cuiera» i a voltes es fregava els «uis»...

En aquells temps la plaça de Santa Anna estava formada per dos sectors, el que hi havia a la part immediata al col·legi i a l'església de Santa Anna, al qual s'accedia per la baixada de Santa Anna, o bé pel desaparegut cós d'en Saldoni[3]. A més d'aquests passos, hi havia, naturalment, els graons que donaven al sorral, o sia el pas dels carruatges, situat al bell mig de la plaça, continuant la Riera. L'altre sector era el que tenia erigit en el seu centre l'obelisc que s'havia dedicat als qui moriren defensant la ciutat contra els francesos i contra els carlins, monument que no deixava de constituir una certa paradoxa, ja que és obvi que eren antitètics els ideals representats per uns i altres.[4]

La part més alta de la Riera a l'inici de l'actual segle, durant la desfilada dels Tres Tombs (1905?).
La caserna o «quartel» era situada, pujant a la dreta, tocant la muralla dels Genovesos.

Fotografia Spà Salarich - MASMM. Arxiu d'Imatges.

Deixant de banda aquesta disgressió, i tornant a la situació de la Fira en aquells dies, direm que el costum havia establert que els articles de porcellana i de pisa, de terrissa o similars, es situessin a la part de la plaça que llindava amb el col·legi i l'església, i que, a la que tenia l'obelisc per centre, s'hi posessin els «caballitos», les barraques de pim-pam-pum i totes aquelles des de les quals s'oferia als mataronins un objecte-sorpresa, una estona de riure, una foto al minut, o alguna cosa de classificació no gaire fàcil, com la vista d'uns «cuadros», no sempre inofensius, l'obtenció de la «buenaventura», que no era oferta per una «calé», sinó que era escrita en un paperet pel senyor Tomàs i la senyora Caterina, o la visió de misteriosos i diminuts ninotets que es movien, dins d'un líquid transparent, en un dipòsit especial; tampoc no hi faltaven els tan coneguts ocellets ensenyats que, amb el bec, treien la «planeta»...

A la Rambla, al redós dels corpulents plàtans que tanta i tan bona ombra feien a l'estiu, s'hi col·locaven les barraques de tots els altres firaires, que, per regla general, es dedicaven a la venda de les clàssiques joguines de les criatures.

Recordem també que, en el sorral paral·lel al passeig, els carros i tartanes pertanyents a moltes famílies dels pobles veïns i a gent pagesa de les hortes de la rodalia hi formaven una llarga corrua.

CRIDES AL CARRER

La crida que primer volem rememorar és la que feien els «serenos» durant la seva ronda nocturna. Avui deuen ésser molt pocs els mataronins que recorden el cant de «¡Las once y media... sereno!...» o bé «nublado», o «lloviendo», quan el temps exigia el canvi de paraula. I encara són menys els qui guarden memòria de la invocació que precedia el cant de l'hora. Si els ciutadans no haguessin estat assabentats de la filiació política de qui ocupava l'alcaldia, el sol fet de sentir l'«¡Alabado sea Dios!», els hauria indicat que pertanyia al partit conservador.

Les altres persones que feien crides pel carrer eren, per regla general, les que es dedicaven a la venda d'algun article de consum, com, per exemple, les peixateres que, quan les barques arribaven

La Fira al final de la Riera, cantonada al carrer de Barcelona (1905?).
Fotografia Spà Salarich - MASMM. Arxiu d'Imatges.

curulles, recorrien els carrers de la ciutat cridant de manera estrident, «noies, sardina viva!». Moltes vegades s'oïa també el crit de «musclos per a l'arròs!».

Durant el mes d'agost, en les hores del capvespre, era bastant corrent de sentir la veu «qui m'acaba les figues?...» Els venedors eren, indistintament, homes, dones o quitxalla de les famílies que collien el fruit.

A l'hivern, a més dels llocs fixos de venda de castanyes torrades, que encara avui perduren, era popular el tipus del «castañero», que recorria el barri amb la cistella i un fanal encès tot dient «calentes i torrades!...»

Els drapaires feien notar la seva presència al carrer cridant «draps i ferro vell!...» i «no hi ha cap pell de conill?...», cridòria acompanyada d'un toc de campaneta o bé pel dring de dues peces de ferro.

El popular esmolet, és avui gairebé sempre transhumant, i amb el seu estrident xerric avisa les mestresses de les cases per si tenen quelcom per esmolar. A Mataró, aleshores, teníem el nostre esmolet ciutadà, que recorria els carrers amb la seva mola donant la veu d'«afila tisores i ganivets!...»

Recordem també el popular Bomba, qui passava per la ciutat pregonant, amb la seva veu de tro, «escombres, dones!...».

No eren poques les mares de família de condició humil, que sortien al portal de la seva llar per a adquirir menjar de poc preu i suculent, quan sentien la veu d'una dona que cridava «tripes i peus, noies!...»

Alguns sabaters també oferien els seus serveis anant pel carrer, on es sentien dístics com els que ens permetem d'anotar a continuació:

«Mitges soles ben posades,
pels criats i les criades»

«El sabater nou,
que endevina quan plou»

«El sabater del Caminet,
que endevina quan fa fred»

La Fira, davant de l'església de Santa Anna (1905?).
Fotografia Spà-Salarich - MASMM. Arxiu d'Imatges.

I algun carboner, a més de fer tocar la campana penjada al seu carro, a la qual, de tant en tant, feia donar batallades, es singularitzava cridant les mestresses de les cases de la manera següent:

«Apa, noies,
proveïu de carbó:
a pesseta l'arroba
i a ral el quarteró»

A voltes recorria la ciutat un home, no pas sempre el mateix, que la gent li deia el «Plata y Oro», perquè el seu crit incorporava aquesta frase seguida de les paraules «¿Quién vende?...» El seu negoci era la compra-venda de joies, però era molt clar que resultava més lucratiu comprar que no pas vendre.

Durant bastants anys, prop del migdia, la quietud dels carrers també era trencada pel crit d'algun home que cridava «Cafè calent, noies!...». I no eren pas poques les persones que sortien als portals amb un pot, per tal d'adquirir vint o trenta cèntims de cafè –que no era gens dolent– perquè servís de complement al dinar de la família.

De tant en tant no faltava tampoc, per a qui es trobés sense postres, l'home que pregonava «Confitura de València!...»

També recorria la ciutat, anunciant els seus serveis, l'estanya-paelles i, molt sovint, es sumava a la cohort dels comerciants de carrer el venedor de faixes, article molt usat pels homes de la classe treballadora d'aquell temps, i de manera especial per carreters i pagesos; fins i tot en portaven persones de la classe alta, però en aquest cas no eren de llana, les usaven de seda.

Un altre venedor que cridava pels carrers la bondat del seu gènere, i que tenia molta requesta entre les dones, era un home gros, molt barbut, que venia tovallons i tovalloles, i que feia la seva propaganda mitjançant versos com els que segueixen:

«Tovallons i tovalloles
per les noies de Banyoles;
tovalloles a ralet
per vostè i el senyoret»

«Un llençol tot d'una talla
pel marit, dona i canalla»

La Fira a la Riera. Parella de mossos d'esquadra fent la ronda (1905?).
Fotografia Spà Salarich - MASMM. Arxiu d'Imatges.

«Tovalloles ben peludes,
per dos rals en dono dues»

«Mocadors de seda fina
per *les noies de marina*»

I el nunci també feia les seves crides. En parlarem en el moment d'esmentar tot el conjunt de tipus populars de l'època.

TIPUS POPULARS

Com moltes poblacions, Mataró també ha tingut, a través dels anys, una sèrie de persones que s'han guanyat una popularitat no pas gaire envejable, filla de causes molt diverses, i que no ens toca escatir.

Dels «personatges» que recordem nosaltres, intentarem de deixar-ne constància, cosa que segurament serà de plaent recordança per algunes persones majors, i que també pot il·lustrar els joves en un aspecte concret, històrico-anecdòtic, de caient popular. I, en parlar-ne, distingirem entre els adoradors de Bacus, els bromistes, els desequilibrats i els senzillament populars.

Entre els primers, cal posar en lloc preferent en «Faleti», sempre tranquil i gairebé «alegre», de qui recordem que en certa ocasió era en una botiga en la qual, a més de queviures, servien begudes, i, tot d'una, va entrar una veïna en busca d'un gat que li havia fugit de casa. En preguntar-li l'amo de la botiga com era el referit animaló, ella va respondre que tenia tal color i tals clapes, i com a senyals més precises va dir que tenia les orelles escursades i tallada la cua. En sentir això, en «Faleti» va encarar-se amb la dona i amb la major prosopopeia li digué «mestressa, vós no busqueu pas un gat; el que busqueu és mig gat». No cal dir l'efecte que va produir a tots els presents una sortida com aquesta. I com un parèntesi, sia'ns permès d'assenyalar com a notable progrés la desaparició del mal costum, abans molt estès, de mutilar gats i gossos, així com també de privar de la vista alguns ocells amb la finalitat –deien– que cantessin més i millor.

Una altra anècdota que es contava d'en «Faleti» feia referència al propietari de la casa on vivia, qui, veient que mai no li pagava el lloguer, el va amenaçar de desnonament, i en «Faleti» va respondre-li amb to de súplica «sobretot, no em tregui; en tot cas, apugi'm el lloguer».

La Fira a la Rambla (1905?).
Fotografia Spà Salarich - MASMM. Arxiu d'Imatges.

Un *colega* d'en «Faleti» era en «Paiona», que algunes nits dormia en els llocs més insospitats, fins i tot en alguna claveguera. Es contava d'ell que caçava bestioles repugnants i –sia dit amb perdó– que les guisava i se les menjava.

En «Marcelino de les Mones» era un altre subjecte que formava part del mateix cens que els anteriors, i era conegut amb aquest motiu no pas per al·lusió als simis que tots coneixem, sinó que la paraula mona, en el seu cas, equivalia a les que en argot se'n diuen curda o paperina, i que en llenguatge clar i català diríem borratxera. Era d'aquells embriacs que la gent diu que tenen «mal vi», cosa que vol dir que són provocatius i busca-raons.

Un altre de la mateixa «confraria» era en «Moxaix», bon fadrí cadiraire, però que no es podia dedicar al seu treball pel constant trascolament que feia amb el suc de raïm, els vapors del qual enardien els seus instints bel·licosos, fins al cas d'agredir pacífics ciutadans, un dels quals, una vegada, sortí de l'agressió amb un forat al ventre.

A la fi del segle passat i primers temps del present, era molt coneguda entre els mataronins, per la seva desmesurada inclinació a la beguda, una dona anomenada la «Canyameres», la qual ocasionava molts escàndols amb els seus crits i procacitats, fent que alguns desocupats i la quitxalla li fessin rodona en carrers i places. Recordem amb llàstima i repugnància haver vist, en els dies de la nostra infància, com en un carretó de mà, estirada i lligada com si fos un tronc o un tauló, era portada a l'antiga caserna que hi havia a l'extrem superior de la Riera, per tal que dormís la «mona» en una de les seves quadres.

Ara farem memòria d'alguns tipus populars que poden qualificar-se de bromistes. Començarem per en Marata, un bon tintorer, que s'havia donat a la vida bohèmia. Vivia solitàriament, i pintava ell mateix, de manera estrafolària, les façanes de les cases on habitava, tant quan vivia al final del carrer de Cristina, com després al carrer de Sant Onofre. Amb un carret tirat per un burro, recorria la ciutat i els pobles comarcals buscant peces de roba per a tenyir. Un dia, a l'entrada de fosc, després d'haver corregut la veu que portava contraban, els burots varen aturar el seu carro i

La Fira a la Rambla (1905?).
Fotografia Spà Salarich - MASMM. Arxiu d'Imatges.

amb el major interès van fer-li la pregunta de ritual: «Porteu res de *pago*?», a la qual invitació en Marata va respondre: «Tot el que es veu», i com sia que no varen veure res, després de registrar tot l'interior del carro, van deixar que seguís el seu camí. I va resultar que, sense enganyar els burots, aquell dia havia passat sense pagar la taxa una quantitat de carn de porc més gran que mai, ja que de tots els guarniments de l'ase penjaven moltes botifarres. Per Carnestoltes acostumava a disfressar d'ós el seu burro, i ell es vestia d'hongarès, i proveït d'un pal i d'un panderó recorria la ciutat «fent ballar l'ós», que no era altre que el susdit animal, el qual feia aixecar dret amb la força dels seus braços, ja que era un home corpulent i forçut. També algunes vegades havia cridat l'atenció de la ciutat fent propaganda pels carrers a favor de determinat partit polític, per cert amb versos de rodolí.

En Manelet era un altre dels «personatges» que aquí traiem a faró. Tenia el defecte físic d'ésser geperut, però ell, que es reia de tot, també feia broma amb el seu gep. Mai no deixava el bon humor, i això constituïa un incentiu per al públic, que mai no es cansava de la seva broma, que s'ha de dir, en honor a la veritat, que era de bona llei. Per Carnaval, i, a vegades, també fora d'aquest temps, es disfressava amb el vestit típic català. I acostumava de portar sempre unes castanyoles, amb les quals tot sovint marcava un pas de ball, generalment una «jota». Un gest característic seu era de posar-se una mà davant dels ulls, com si es tapés la llum, a la vegada que exclamava «digui...», i, com que això ho feia de sorpresa davant d'alguna persona, aquesta, naturalment, quedava enriolada en veure al seu davant aquella fatxa.

Entre les variades activitats que en Manelet havia tingut, cal destacar l'organització de sorteigs o rifes, algunes vegades associat a un amic seu conegut per «l'Esquerrà», qui també era geperut. Era més gran que en Manelet i tenia un temperament més seriós, cosa que no obstava perquè en les fulletes impreses i numerades que repartien en les rifes que organitzaven hi posessin, amb to burlesc, com a signatura «los dos chaperutis».

Tal com hem dit en començar aquest capítol, també farem memòria d'uns quants tipus populars que entrarien en la categoria dels desequilibrats,

La Fira (1905?).
El xarlatà, pujat dalt de la cadira, davant de l'antic quiosc del Canaletes, a l'inici de la riera, podria ésser el Noi de Tona.
Fotografia Spà Salarich - MASMM. Arxiu d'Imatges.

i que en el Mataró pretèrit moltes vegades havien causat hilaritat entre grans i xics.

En «Palitroques» era un senyor vell, d'estatura més aviat alta, i molt esprimatxat. Tenia la barba i els cabells blancs, bastant crescuts. Anava vestit sempre amb roba negra, amb levita, casquet de forma cònica i sabatilles, vestimenta que li donava un aspecte molt estrafolari, que a molts feia recordar algun dibuix vist en antics prospectes de productes farmacèutics.

Quan l'home anava pel carrer, sempre es fregava les mans com si se li gelessin, o bé les duia simultàniament ficades cada una dins de la mànega oposada. En passar pel seu costat, es sentia un estrany rum-rum; no se sabia si era que en «Palitroques» remugava o bé era fruit d'una continuada murmuració. Era creença general que vivia d'una petita renda. Vivia de rellogat en la casa de la Rambla, que feia cantonada al pas superior del rec del Molí[5]. Ell mateix anava a la botiga per a fer les compres necessàries per a la seva manutenció, amb la particularitat de fer unes despeses reduïdíssimes, ja que acostumava a demanar cinc cèntims de mongetes cuites, dos cèntims de llard, etc., quantitats que avui dia resulten francament absurdes, però que en aquella època bastaven per a ésser la part essencial en el menú d'un àpat.

El senyor Melcior, que aquest era el nom de pila d'en «Palitroques», era un assidu concurrent dels cafès, on sempre ocupava alguna taula solitària, com si fugís del brogit. Un dia, trobant-nos, en companyia del nostre pare, prop d'ell, a la mateixa taula, vàrem sentir-li referir el viatge que, quan era jove, havia fet a Terra Santa, i en veritat que donava gust escoltar aquella interessant narració, plena de dades i consideracions, cosa que contrastava extraordinàriament amb el fet, que a diari es reproduïa pels carrers de la ciutat, d'ésser aquella mateixa persona la riota de la mainada i fins de moltes persones majors. Es deia que la pertorbació del seu enteniment s'havia originat amb motiu d'un frau descobert en el banc comercial on ell tenia un important càrrec, els esquitxos del qual li havien arribat, malgrat la seva probitat.

Era conegut per «Pepet del Xavo». Recorria constantment, demanant caritat, els pobles de la nostra costa, d'un dels quals, Vilassar de Mar,

creiem que era fill. De totes maneres, era a Mataró on passava més temps. Tenia la cara blanca i demacrada, i el seu aspecte de compunció ha fet que ens recordéssim d'ell sempre que hem contemplat un dels més famosos quadres del pintor basc Salaverria.

En «Pepet del xavo» portava una brusa blava, força llarga, i cobria el seu cap amb una pallola molt ampla, igual que les que usaven els segadors. Anava proveït d'un gros cabàs per a posar-hi el que li donaven, i portava un bastó en forma de bàcul. Tenia el parlar molt gansoner, i els vailets el comminaven perquè resés en veu alta, perquè posés els braços en creu, perquè fes un petó a terra... i era tan simple que en tot els obeïa. És clar que tot això es pot dir que ho feia per la paga, i com sia que moltes vegades no li donaven els cèntims que li havien promès, en veure's enganyat, s'enfurismava i perseguia els bordegassos enarbolant el seu gaiato.

Un altre «exemplar» d'aquells dies ja molt llunyans, era en «Lots». De nom es deia Ricard, era desnarit, i anava vestit pobrament, però amb molta netedat. Sempre portava bastó. Els xavals, per a fer-lo enfadar, li cridaven: «Lots, Lots, Lots, orissos!». D'aquesta frase, estirabot, o el que se'n vulgui dir, mai no n'hem arribat a saber el significat. En sentir aquest crit, ell es posava furiós i els empaitava, gairebé sempre infructuosament, i després acudia a la Casa de la Ciutat a donar part a la Guàrdia Municipal de l'«agravi» que se li acabava de fer. Algunes vegades, en ple carrer, i després de córrer com un noi petit al darrera dels seus ofensors, els deia «ho diré a la mare...» I es referia a la seva, que era una pobra dona, molt vella i molt neta, que, com el seu fill, vivia de caritat.

«El Noi de Tona» no era de Mataró, ni tenia aquí el seu domicili, però el podem considerar com un dels nostres tipus populars, com també li poden considerar molts altres pobles i ciutats de Catalunya, que ell havia recorregut moltíssimes vegades, especialment en dies de fira i de festa major.

Són bastants les persones que encara el recorden, i moltes les que, sense haver-lo aconseguit, n'han sentit a parlar, i saben que, actuant de *charlatán*, arrencava queixals en públic per procediments extratècnics i de franc.

Davant del «Noi de Tona», quan s'enfilava damunt d'una cadira en qualsevol plaça, de seguida s'hi congregaven grups de ciutadans per escoltar-lo discursejar, cosa que acostumava a fer en vers, i la gent no s'aturava per a complaure's amb la seva oratòria, sinó per a sentir l'enfilall de sàtires i d'invectives que sortien de la seva boca en contra dels governants.

Sense pretendre de qualificar-lo dintre del mateix epígraf que els anteriors, volem registrar l'existència d'un dels tipus populars d'època més recent, el qual pot ésser recordat sens dubte per alguns que potser li havien proporcionat més d'una rabiola. Es tracta d'en «Cau». Era fill d'en «Blaset», un comparet molt conegut que vivia al carrer de l'Arpa, com era anomenat antigament el carrer de Sant Joaquim. Ajudava el seu pare a conrear les terres que tenia en parceria, i a la mort del seu progenitor, essent ja home madur, va entrar de guarda-jardins en el nostre Parc Municipal. I d'aquí va venir la seva popularitat, ja que les criatures que anaven a jugar al parc, quan veien aquell home rabassut, amb aquella corpulència, aquelles cames de lil·liputenc i la cara tan adusta, sentien un cert temor, com si en «Cau» fos una mena de gnom o de papu.

En «Cau», a més, era baix d'estatura, i per això, quan passava per entre les plantes del parc, gairebé sempre se'l sentia abans de veure'l, ja que la seva presència era assenyalada per un rum-rum que produïa ell mateix, com si estigués mussitant una cançó. Era cosa de veure les rialles, crits i corredisses que es produïen quan corria darrera de la mainada com si es tractés d'un veritable mil-homes.

Abans de rematar aquesta relació de tipus populars, ens permetem d'afegir-n'hi alguns que només els podem considerar com a especials, ja que les circumstàncies que en ells concorrien no permeten cap altra cosa. Confiem que qui llegeixi aquestes ratlles sabrà apreciar degudament l'únic interès que ens ha guiat, que no és altre que explicar la nostra petita història, base d'un més exacte coneixement del passat.

Començarem pel «Nano Corbas», que va ésser durant molts anys agutzil del Jutjat Municipal i nunci de la ciutat; en aquest càrrec va substituir el vell Pruna, macer de l'Ajuntament. Com a pregoner, va tenir gran popularitat, especialment per les originals crides que feia, anunciant preus i llocs de venda de carn, peix i altres articles comestibles, però sobretot dels «bebestibles», ja que semblava haver-hi una gran competència entre els vins dels cellers de Can Sanromà, de can Vendrell, de Can Palauet i molts d'altres. Recordem que en aquell temps un litre de vi valia un ral i a vegades fins i tot quinze cèntims.

El simpàtic Ricard –que aquest era el seu nom– feia les seves corregudes per la ciutat muntat en bicicleta, i amb ella, la seva figura, que no era massa airosa, adquiria un aspecte caricaturesc. Tenia la veu molt arrogant, gastava un geni de mil dimonis, era persona intel·ligent i molt bon mataroní. Finalment va marxar a Cuba, on creiem que va morir fa ja bastants anys. Des d'aquella illa havia col·laborat, en vers i en prosa, en algun periòdic mataroní.

En «Pau dels Anissos» era un macer, o agutzil, com diu la gent, del nostre Ajuntament, a qui recordem ja vell. Era molt conegut i popular, perquè sempre portava a les butxaques una bona quantitat d'anissos, que repartia entre la quitxalla quan n'hi demanava. Era un cas ben diferent del dels *serenos*, que només donaven anissos als vailets en el moment de passar a cobrar per les cases.

En el període que va des de la fi de segle fins ben entrat el nou, corria per Mataró un home conegut com en «Joanet dels Salms», motiu que li venia pel fet de dedicar-se a recitar salms, per encàrrec de moltes mestresses, en el vestíbul o entrada de les seves cases. Era un costum força practicat en aquell temps, no pas sempre per esperit devot, sinó que en molts casos era conseqüència d'una rutina fonamentada en una bona part de superstició.

«En Joanet dels Salms» era bastant curt de gambals, i sentia alguna devoció pel vi, majorment si aquest no era batejat. Una vegada que havia reunit alguns dinerets, va ésser convidat a interessar-los en un negoci de caire familiar, i els hi va portar dins d'una senalla.

En el recitat de salms, una vegada desaparegut en Joanet, va substituir-lo en «Lucas», un altre tipus que hem de catalogar dins d'una categoria força inferior respecte a la valoració que intentem de fer dels personatges extravagants, dels quals aquí fem una relació compendiada i possiblement incompleta.

Un altre tipus popular era en «Pep nà fent», un home que sense tenir cap treball segur, n'exercia de molts variats; servia de mosso provisional, de «recader» d'ocasió, etc... Per una imperfecció física a la boca, parlava defectuosament, i la lletra efa la pronunciava quasi com una ge, i així, quan alguna persona li preguntava «què tal, Pep?», ell responia invariablement «sí, mira noi, nà fent, nà fent...». De fet, però, ell expressava «nà gent, nà gent...».

Ens havia contat el nostre pare que ell havia vist aquest individu, en temps de la guerra carlista, portant espasa a la cintura, com a oficial de milicians.

En «Tanca» era un vell molt malfardat en el temps que l'havíem conegut. Deien, els qui l'havien aconseguit de jove, que en els seus bons temps –això, naturalment, era un dir, tractant-se de qui es tractava– havia fet l'«ofici» de pinxo en una casa de mala nota. I vell com era, tenia encara el seu refugi nocturn en una d'aquestes cases, on el deixaven dormir de franc a l'entrada. I com sia que la porta del carrer sempre era oberta, abans de posar-se a dormir, per a evitar que li prenguessin els cèntims que li quedaven, se'ls anava a gastar en beguda. Deia que així dormia tranquil... Vivia de caritat. Era borni i enraonava molt defectuosament. Algunes vegades se'l veia apostrofant i perseguint un grup de xicots que l'havien fet sortir de polleguera cridant-li «Tanca, tanca de jorn!...»

Entre els tipus populars de Mataró de l'època va sobresortir molt l'home conegut per «Nostra-Mare», el primer qui va sortir amb el carretó dels gossos. Quan recorria els carrers de la ciutat procurant recollir gossos, la quitxalla el seguia d'un tros lluny i li cantava aquesta cançó: «No t'estiris, ni t'arronsis / al davant d'un carretó, / Nostra-Mare va al darrera / amb un llaç escorredor».

Per l'estil de l'anterior, però de característiques menys acusades varen ésser en «Botifarra», en «Butxaques» i en «Pauet». Aquest darrer patia atacs epilèptics i es dedicava a enganxar cartells per les cantonades, i era molt servicial per a efectuar els encàrrecs que se li feien. Incloem també aquí en «Xalet», popular venedor ambulant de cacauets i xufles.

De temps més antic era en «Jeroni dels Fems», conegut així perquè els recollia pels carrers. Va ésser un dels primers «professionals» que hem conegut en aquest «comerç», que es va acabar amb motiu de l'increment de la tracció mecànica i la decadència dels animals. En Jeroni era un gran caçador de gats, el destí dels quals no és necessari de precisar. D'ell podia dir-se que era la brutícia personificada. Portava una barretina que en algun temps havia estat vermella.

El «Misteri» era un dels individus que anys enrera eren sempre a l'estació del ferrocarril, i que a l'arribada dels trens actuaven de bastaixos, mossos o guies, segons les necessitats o conveniències dels viatgers.

De quan encara estava en servei l'estació vella, que, com és sabut, es trobava enfront del carrer de Sant Agustí, en l'espai ocupat avui per la carretera nacional, es conta una graciosa anècdota de la qual fou protagonista el «Misteri». Un dia arribà un viatger que demanà al mosso, al qual fem referència, si faria el favor d'indicar-li el domicili del senyor Antoni Sans i Coy, fabricant de gènere de punt i, en aquells dies, alcalde de la ciutat. El senyor Sans vivia al carrer de Sant Agustí, i per tant, des de la pròpia estació, el «Misteri» podia haver-li indicat la casa per la qual demanava; però devia pensar que si ho feia així només rebria com a recompensa la sola paraula de gràcies i la seva picardia li aconsellà de dir al viatger arribat que l'acompanyaria allà on desitjava anar, i llavors va acompanyar-lo a passejar per diferents carrers fins a deixar-lo, després d'un llarg recorregut, a les portes del domicili del senyor alcalde; per aquest servei va rebre dues pessetes, que en aquell temps era una bona propina. La visita va resultar de molta satisfacció per al senyor Sans, que va convidar a dinar el visitant, i havent-se referit aquest, mentre menjaven les postres, a la llarga distància que hi havia des de la casa a l'estació, l'amfitrió va tenir una gran sorpresa, i per tota resposta va pregar al convidat que s'aixequés un moment i anés amb ell a la porta del carrer, des d'on, allargant l'índex, li va mostrar la porta de l'estació. L'altre va quedar estupefacte, i llavors li va explicar el cas, tal com l'hem descrit.

Ramon Salas i Oliveras

NOTES.

1.- El rec del Molí recollia les aigües de la riera de Cirera que, desviades per les muralles de la Presó, del Tigre i de Sant Llorenç, arribaven a la plaça de Santa Anna i a la Rambla.

La boca d'entrada era enmig de les cases del Camí Ral, que donen a la Rambla, que disposava d'unes comportes que la tancaven.

El rec transcorria cobert per dessota de les cases esmentades i, després de la seva urbanització, pel carrer de Lepanto, fins a desembocar al mar.

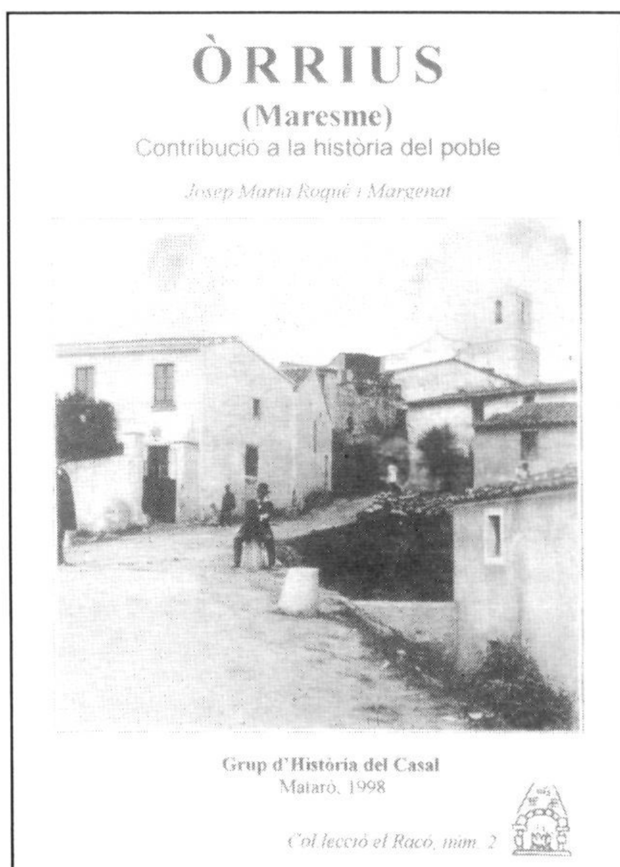
2.- El cine Modern ocupava l'espai on hi ha actualment la botiga Zara, abans Boulevard Maresme.

3.- El cós d'en Saldoni era un carreró que anava de la Rambla al Camí Ral, entre el gimnàs del col·legi de Santa Anna, i unes cases situades on avui hi ha la Creu de Terme, enderrocades en temps de la reforma de la Rambla i de la plaça de Santa Anna, en època de la dictadura del general Primo de Rivera.

4.- L'obelisc de la plaça de Santa Anna fou enderrocat l'any 1939.

5.- A la nota número 1, s'indica el recorregut del rec del Molí.

Josep M. Roqué i Margenat
Òrrius (Maresme). Contribució a la història del poble
Grup d'Història del Casal (Mataró 1998)

Es tracta d'una obreta que posa a l'abast del lector moltes i inèdites dades sobre el poble a què està dedicat, des dels temps més remots fins als contemporanis. En un primer bloc versa sobre els antics dominis dels priorats de Sant Pere de Clarà i Sant Marçal del Montseny, castells de Sant Vicenç o de Burriac i de la Roca i la casa aloera de Cabanyes.

Continua amb dades sobre aspectes tan diversos com l'evolució de la població i del nucli urbà, la vida parroquial, costums i llegendes, i sobre les famílies més conegudes. També ofereix un cúmul de notícies sobre comerç, moneda, mesures i comunicacions i sobre fets polítics més rellevants, sense oblidar alguns altres temes, com les peculiaritats de la parla del poble, la climatologia, etc. Clou el treball un recull onomàstic, i no hi manca un apèndix amb alguns documents transcrits.

UN EPISTOLARI DE MATARÓ DEL SEGLE XVIII EN UN FONS PATRIMONIAL DE REUS

Les relacions econòmiques i socials entre les diferents comarques de Catalunya a l'època moderna eren intenses, i més encara entre les del litoral, per la qual cosa no és estrany trobar-ne rastres en la documentació. És el cas del fons patrimonial Homdedéu (família de cavallers de Riudecanyes, Baix Camp) que es conserva a l'Arxiu Comarcal de Reus. En el procés d'inventariació del fons (any 1998) en la secció de correspondència, localitzàrem un plec de cartes emeses des de la ciutat de Mataró.

En total són una trentena de lletres que Rafael Llampilles adreça des de Mataró a Onofre d'Homdedéu i Toda, de Riudecanyes (nascut el 1688). L'epistolari conté notícies diverses, des de la salut dels diferents membres de la família (febres tercianes, embaràs i part, mal de queixals...), a aspectes econòmics (escreix, dot, censals, deutes, collites), i viatges a Girona, Barcelona i Tarragona (amb referències als camins i mitjans de transport), o comentaris sobre alimentació (xocolata, carn, sardines). També aporta observacions meterològiques (pluges i fred). No hi manquen notes sobre altres poblacions de la comarca (Sant Andreu de Llavaneres, el Masnou, Vilassar).

Totes les cartes són redactades en llengua catalana i estan en bon estat, de mida quart. A més de les que dirigeix Antoni Llampilles a Onofre d'Homdedéu, hi ha un copiador de les respostes que aquest darrer fa al primer.

Com a mostra d'una d'aquestes cartes realitzem en apèndix una transcripció del 22 de març de 1730.

Josep M.T. Grau i Pujol, arxiver

APÈNDIX

Carta que Rafael Llampilles adreça a Onofre d'Homdedéu. Mataró, 22 de març de 1730. Arxiu Comarcal de Reus. Fons Patrimonial d'Homdedéu. Correspondència.

«Don Onofre, la consternació que ·i ha en esta ciutat és imponderable perquè totas las casas estan plenas de malalts y si bé a la proporció de ells no són molts los morts, però no deixan de caurer-ne molts. Al amic Nabona tenim casa sens esperansas de vida, y este golpe me té tot lo die fora casa, y no sens perjudici de ma delicada salut. En casa ón 7 ho 8 los malalts: la Francesca, lo Cosme, Don Joseph, la teta, Sala, Marieta y Llúcia; si bé tots casi ho passan bé gracias al Senyor. Vuy me diuen que la puvilla tindria alguns recels de ser cayguda al bartrol y que la Antonica havia tingut febra anit passada, Nostre Senyor se vulla apiadar de nosaltres y concedir-nos aquells consols que confiam de sas divinas misericòrdias.

Los dies se posan bons, pot ser que entrant com entram en la primavera, y en un any que governa al sol, que cessarà esta conterlació. Vostra mercè y jo ja la passàrem al principi. Dirà a la Ignès que prenga esta per pròpia. Tinch remès a Geroni los actes de Sayol, suposo que los haurà entregat ha Sahonès. Mi senyora donya Antònia Pallarès mes escriu que havia quedad ab vostra mercè que per la cullita li donaria diners, vostra mercè fasse solicitar, que ara era el temps que acostumava a pagar Sayol. A la mia querida Ignès, al senyor don Joan y al senyor rector mas memòrias, en ple contribueixen las dos casas. Lo avi goza una entera y perfeta salut gràcias a Déu, a qui suplico guarde a vostra mercè molts anys.

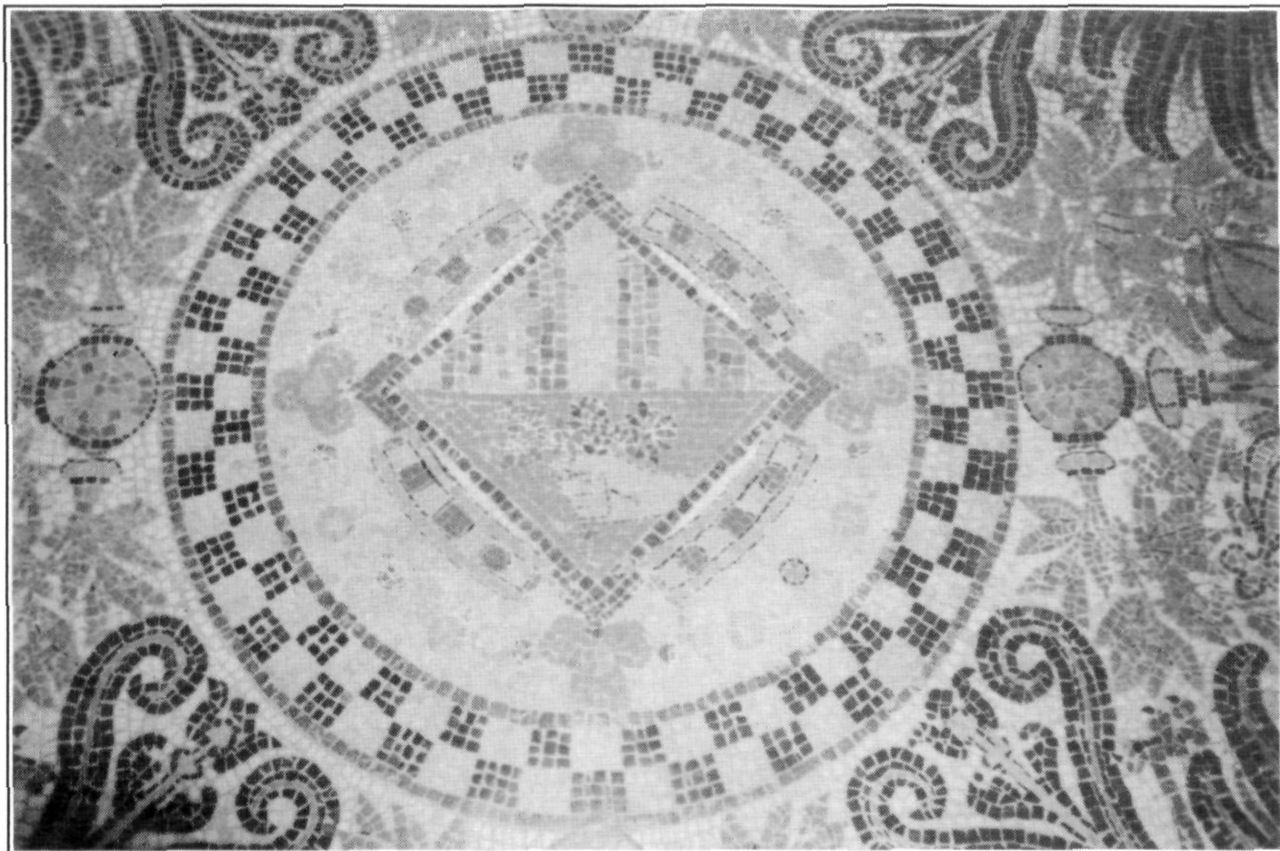
Mataró, y mars, 22 de 1730

Besa la mà de vostra mercè, son sogre y major servidor

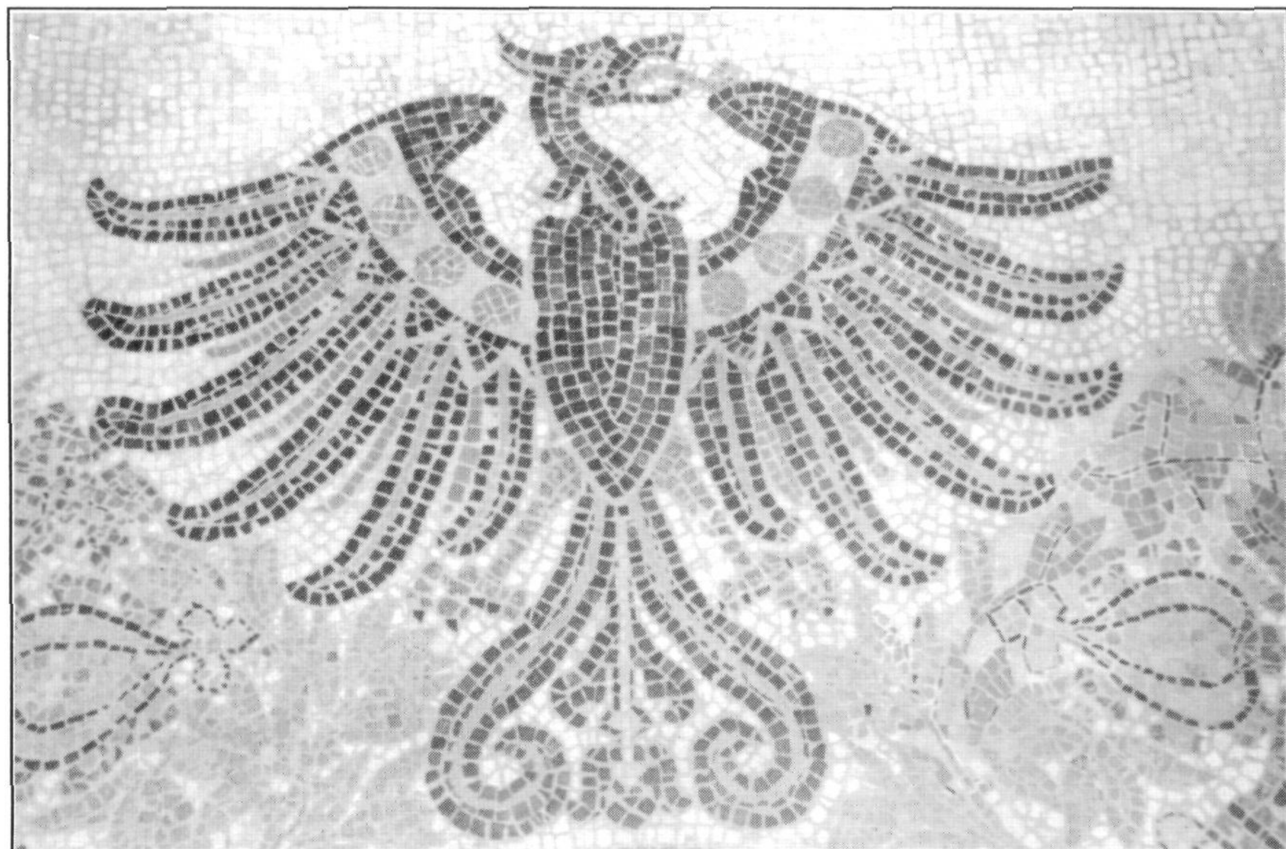
Rafael Llampilles (signatura i rúbrica)

Senyor don Onofre de Homdedéu y de Toda».

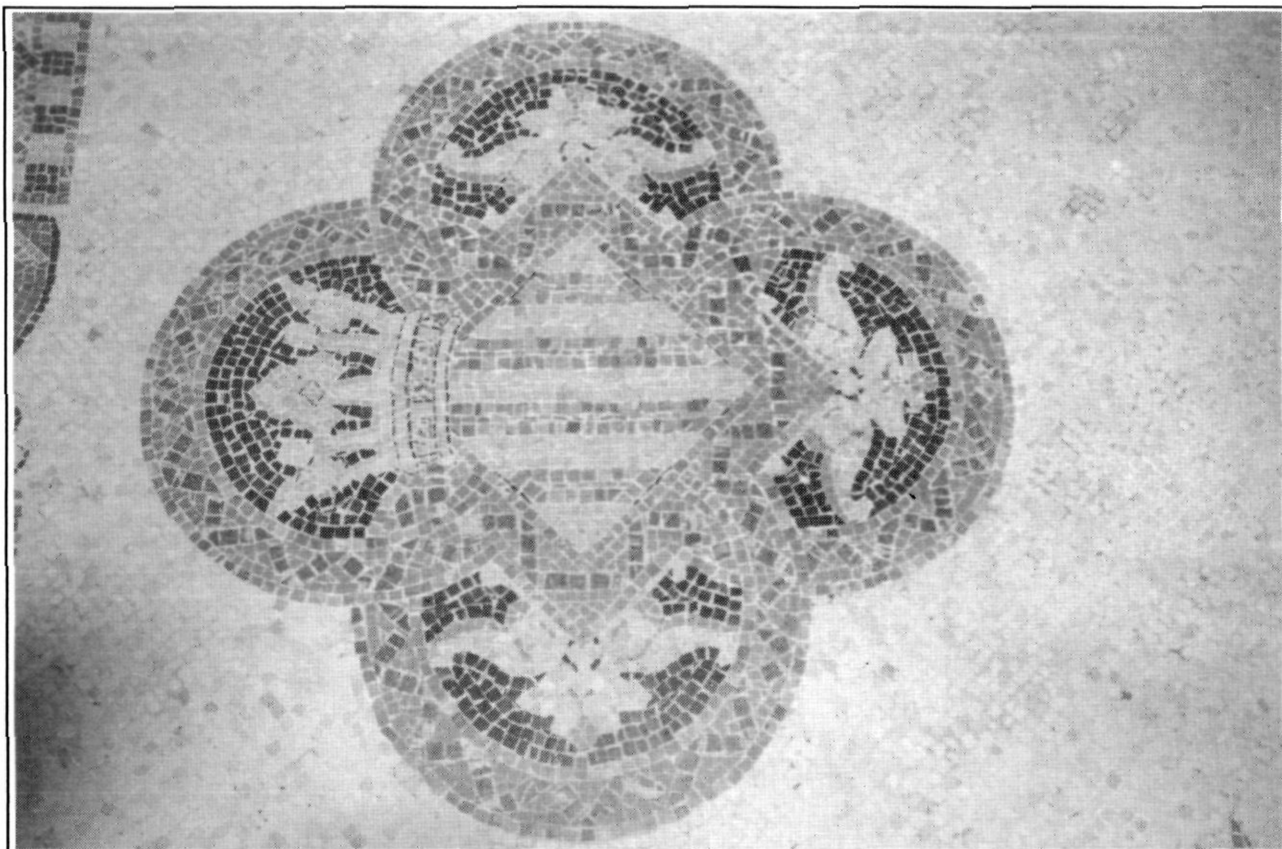
— DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA —

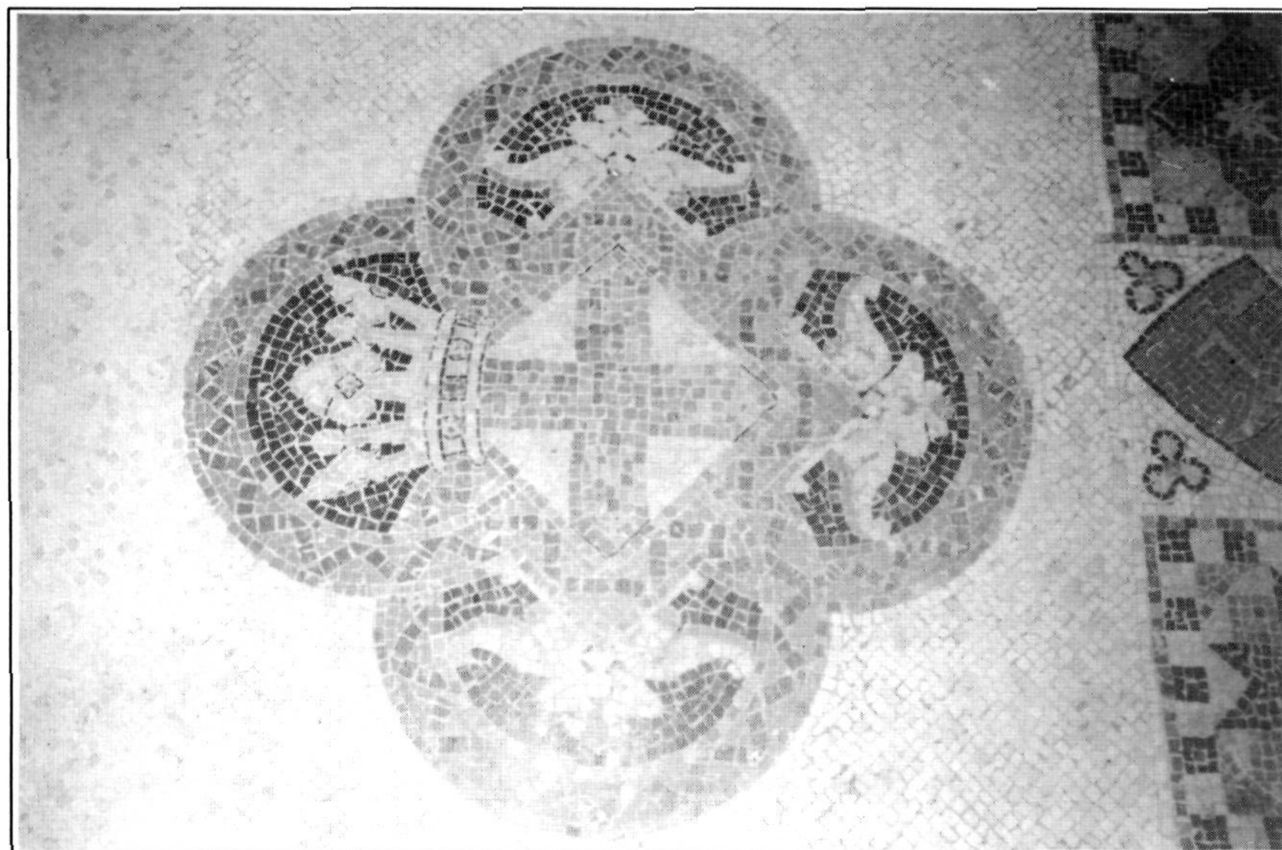
Escut de la ciutat de Mataró. Basílica de Santa Maria. Capella del Sagrament. Mosaic. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

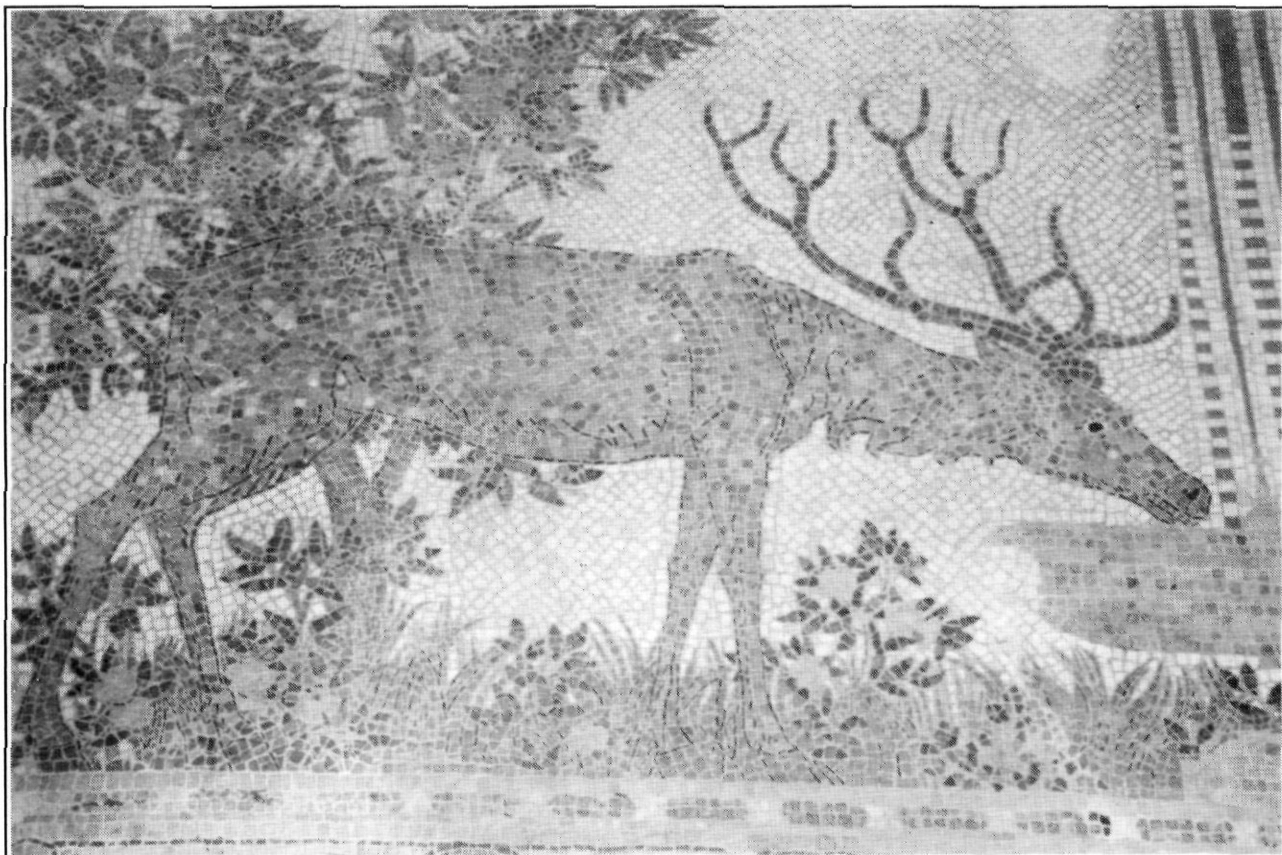
Detall de l'escut de la ciutat de Mataró. Basílica de Santa Maria. Capella del Sagrament. Mosaic. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

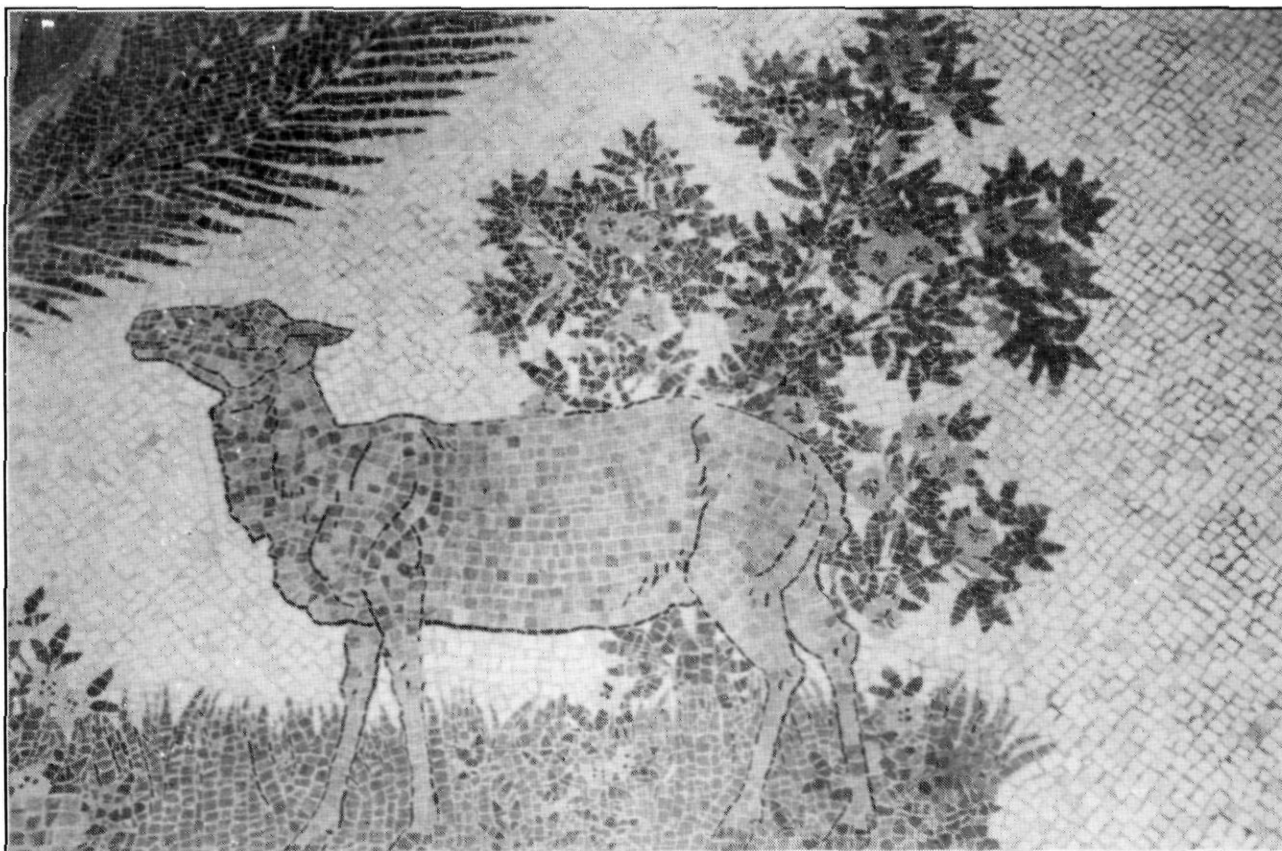
Escut de Catalunya. Basílica de Santa Maria. Capella del Sagrament. Mosaic. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

Creu de Sant Jordi. Basílica de Santa Maria. Capella del Sagrament. Mosaic. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

Cérvol. Basílica de Santa Maria. Capella del Sagrament. Mosaic. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

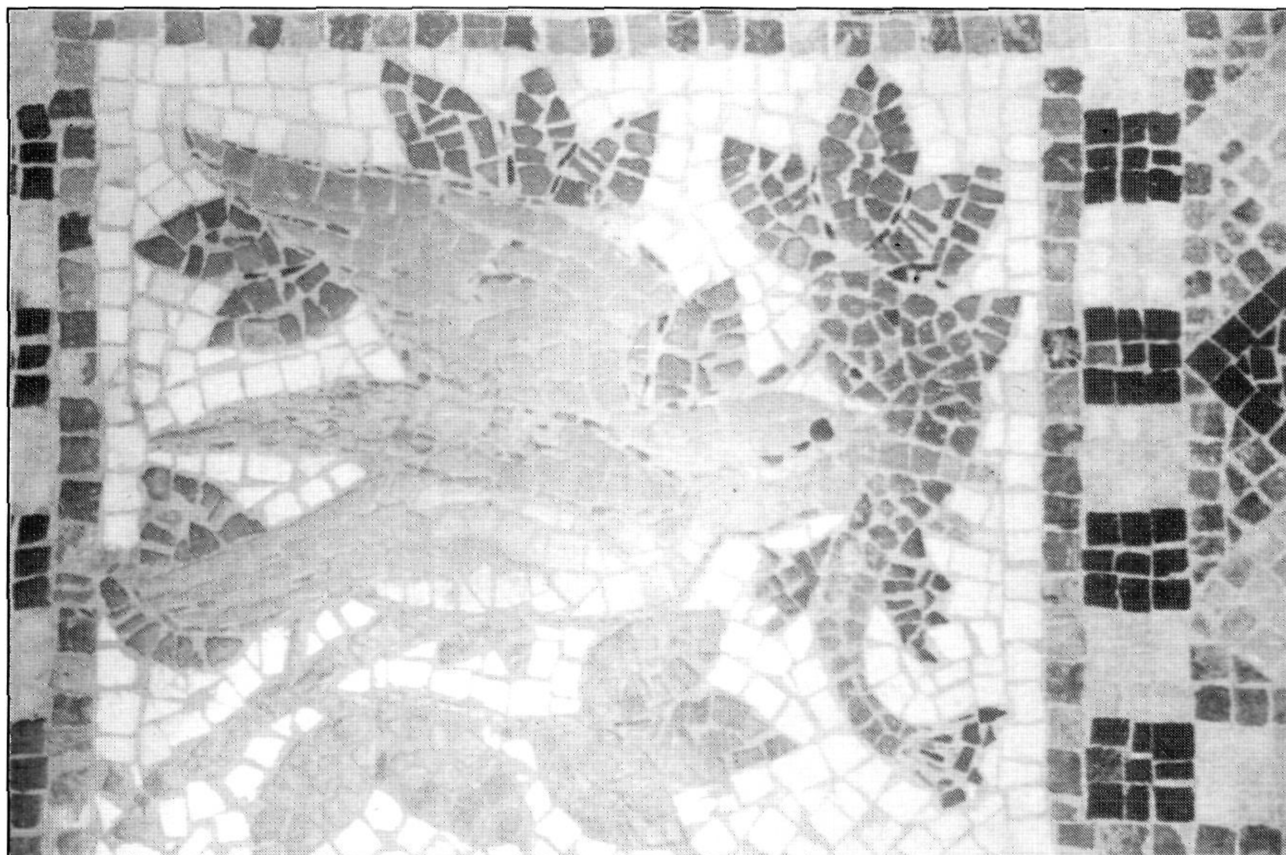
Anyell. Basílica de Santa Maria. Capella del Sagrament. Mosaic. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

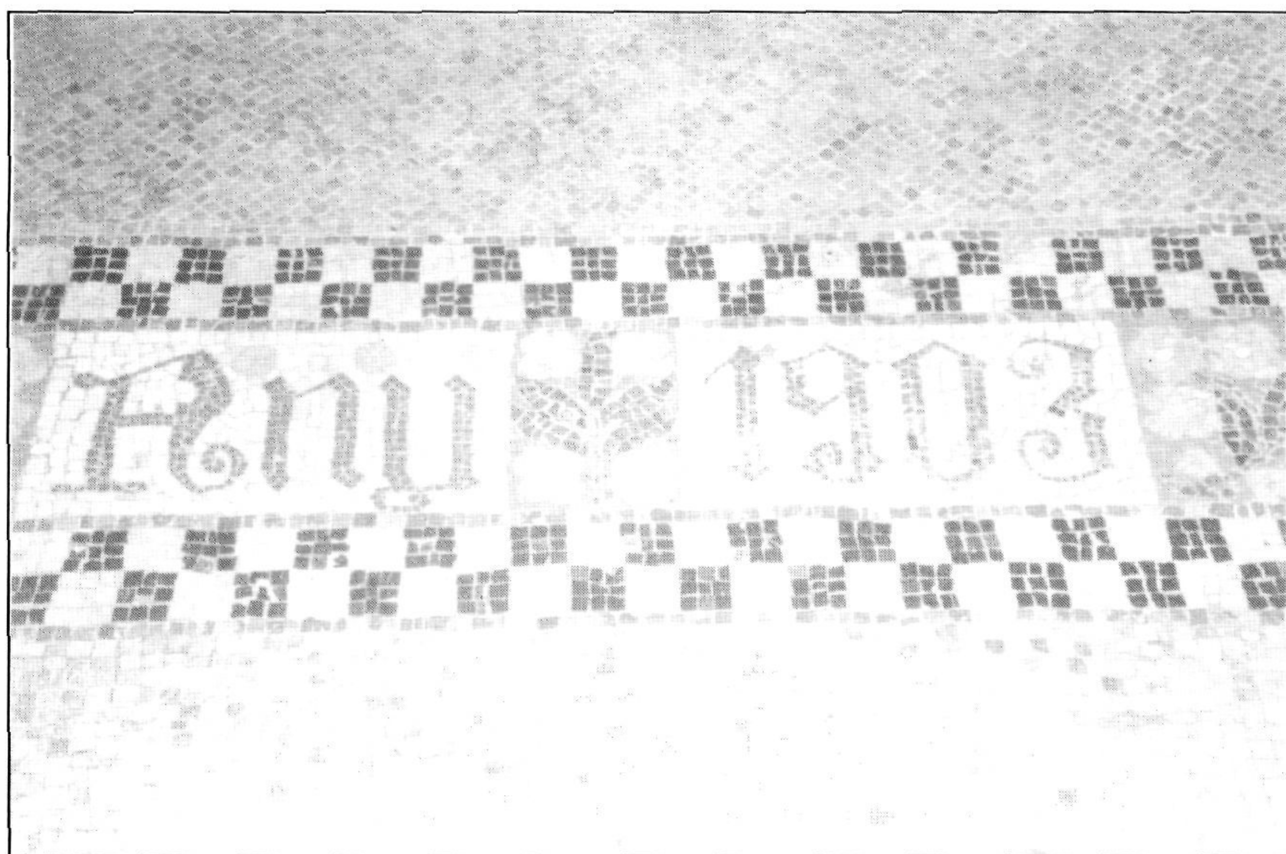
Peix. Basílica de Santa Maria. Capella del Sagrament. Mosaic. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

Au. Basílica de Santa Maria. Capella del Sagrament. Mosaic. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

Gavina. Basílica de Santa Maria. Capella del Sagrament. Mosaic. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

Any de construcció del mosaic. Basílica de Santa Maria. Capella del Sagrament. Mosaic. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

Museu Arxiu de Santa Maria
Mataró

Col·labora:

Patronat Municipal de Cultura

MATARÓ